

**Klaus-Dieter Baumann: *Integrative Fachtextlinguistik*. Tübingen: Gunter Narr, 1992 [Forum für Fachsprachen-Forschung, Band 18]**

Es ist inzwischen ein Allgemeinplatz, daß Fachtexte nicht nur Merkmale im Bereich der Terminologie aufweisen, sondern sich auf allen linguistischen Ebenen konstituieren und darüberhinaus durch die Kommunikationsbedingungen, durch ihren pragmatischen Bezugsrahmen und schließlich durch das jeweilige Fach und Fachdenken geprägt sind. Einzeluntersuchungen zu all diesen Aspekten liegen in großer Zahl vor; was bisher fehlte, ist eine umfassende Beschreibung, die die einzelnen Ansätze verbindet, eben eine "integrative Fachtextlinguistik." Für diese versucht Baumann anhand eines Korpus aus russischen und englischen Monographien, wissenschaftlichen Zeitschriftenartikeln, Lehrbüchern und Essays der Linguistik, Geschichtswissenschaft und Psychologie aus den 70er und 80er Jahren ein Modell zu entwickeln und anhand einiger ausgewählter Beispiele vorzustellen.

Die Arbeit gliedert sich in acht Kapitel und mehrere Anhänge. Im ersten Kapitel zeichnet Baumann die wesentlichen Entwicklungslinien und Ergebnisse der bisherigen Fachsprachenforschung nach und diskutiert die methodischen Voraussetzungen und Probleme für einen integrativen Untersuchungsansatz. Er entscheidet sich für einen Ansatz auf strukturell-funktionalistischer Grundlage, der semantische, stilistische, textlinguistische, funktional-kommunikative und soziolinguistische Ansätze sowie eine Analyse des Fachdenkens systematisch miteinander verbindet. Die Einzelanalysen bauen dabei aufeinander auf (vgl. Schema S. 16). In den Kapiteln 2 bis 7 werden die sechs Teilgebiete der "integrativen Fachtextlinguistik" weiter ausgeführt und detailliert entwickelt. Nach einer kurzen Charakterisierung und Diskussion der wichtigsten bisher in den einzelnen Bereichen angewandten Methoden begründet Baumann seine Entscheidung für bestimmte Verfahren und diskutiert deren Nutzen, Vor- und Nachteile im Rahmen seines Ansatzes. Zum Teil werden bestehende Analyseverfahren weiterentwickelt. So ergänzt er das Konzept der Kommunikationsverfahren um eine übergeordnete Ebene "Komplexverfahren", die Gesamtheit der in einem Fachtext auftretenden Stilmittel erfaßt er mit der Kategorie des "stilistischen Potentials" und die der semantischen Strukturen (insbesondere der Isotopien) mit der "semantischen Dominante". Alle Verfahren zusammen ergeben eine umfassende Fachtextbeschreibung und ermöglichen außerdem eine besser fundierte Fachtextsortenklassifikation. Im achten Kapitel werden die wesentlichen Aspekte des integrativen Ansatzes noch einmal kurz zusammengefaßt und seine Vor- und Nachteile sowie Forschungsdesiderata angesprochen. Besonders nützlich ist die Synopsis der Untersuchungskategorien auf S. 183-185, die die komplexen Zusammenhänge zwischen den Einzelanalysen verdeutlicht. Im Anhang finden sich weitere

Analysebeispiele, Angaben zu den Texten des Korpus sowie Literatur-, Namens- und Sachverzeichnis.

Im ganzen Text betont Baumann immer wieder einige essentielle Punkte, die bisher in der Fachsprachenanalyse zu wenig Beachtung gefunden haben und in der "integrativen Fachtextlinguistik" besonders wichtig sind - unter anderem:

- a) Ein integrativer Ansatz muß interdisziplinär sein, da viele Charakteristika der Fachsprachen über den Rahmen der Linguistik hinausweisen und z.B. in den Bereich der Psychologie und der Soziologie fallen.
- b) Eine umfassende Beschreibung ist nur integrativ möglich, und zwar auf textueller, pragmatischer und kommunikativer Ebene. Daher wählt Baumann jeweils den seiner Ansicht nach weitestführenden, umfassendsten Ansatz. So beläßt er es beispielsweise nicht bei der lexikalisch-semantischen (terminologischen) Beschreibung, sondern stellt die textsemantische Beschreibung (der Isotopien) in den Vordergrund und entwickelt diese dann mit der Kategorie der semantischen Dominante weiter.
- c) Fachtexte sind Resultat und Ausdruck der menschlichen Tätigkeit. Diese wiederum ist bestimmt durch das gesellschaftliche Umfeld, in dem sie stattfindet.
- d) Viel stärker als bisher wird die Rolle des fachlichen Denkens hervorgehoben. Dieses ist konstitutiv für die Strukturen der Fachtexte; das Fachdenken selbst ist wiederum ebenfalls durch den gesellschaftlichen Rahmen determiniert.

Unter methodischen Gesichtspunkten bezieht sich Baumann immer wieder auf linguistische Ansätze "östlicher" Herkunft und entscheidet sich auch meist für diese (z.B. das Konzept der Kommunikationsverfahren oder die sowjetische Soziolinguistik). Gerade an diesen Stellen finden sich dann auch des öfteren Passagen, die die Leipziger Herkunft vor der Wende nicht verleugnen können (und die dann wohl auch für manche "Wessis" teilweise "schwer verträglich" sind). Dies kann man aber dem Autor nicht zum Vorwurf machen (auch ist hier nicht der Platz zu spekulieren, inwieweit wohl dem System "nach dem Munde geschrieben" wurde. Die "östliche" Ausrichtung zeigt sich übrigens auch bei der Auswahl der Texte des Korpus, z.B. M. Kettle: "The Drift to Law and Order", in: *Marxism Today*, October 1980, 20-27.). Vielmehr sind die getroffenen methodischen Entscheidungen durchaus adäquat, da die gewählten Ansätze sich längst als leistungsfähige Beschreibungsmodelle erwiesen haben. Immerhin bleibt zu fragen, inwieweit sich die größere Beachtung der osteuropäischen Linguistik durch Baumanns Zugehörigkeit zur Leipziger Schule der Fachsprachenforschung erklärt oder auch so profane Ursachen hat wie etwa einen eingeschränkten Zugang zu westlicher Literatur. Am deutlichsten wer-

den die Probleme dieser Einseitigkeit natürlich bei der Beschreibung der Rolle des Fachdenkens, die eben vornehmlich aus "marxistischer" Sicht erfolgt. Positiv gewendet, illustriert dieses Kapitel die im Grunde richtig gesehene (bisher unterschätzte) Rolle des Fachdenkens für die Fachsprachenforschung durch sich selbst: Wie hätte dasselbe Kapitel aus "kapitalistischer" Perspektive ausgesehen?

Weitere mögliche Kritikpunkte betreffen u.a. das Korpus (Die Auswahlkriterien werden nirgends expliziert: Warum gerade diese Texte, warum diese Fächer und diese Sprachen?) und die Wahl der Methoden (Warum etwa werden gerade Isotopie und Makrostrukturen untersucht, warum bleiben syntaktische Phänomene weitgehend unberücksichtigt?). Insgesamt jedoch bleibt Baumann trotz der Kritik das nicht unbeträchtliche Verdienst, einen umfangreichen Methodenapparat entwickelt zu haben, der die Fachsprachenforschung dem Ziel einer einheitlichen und umfassenden Beschreibung und Klassifikation von Fachtexten ein gutes Stück nähergebracht hat.

Rolf Tatje

**Peter Florentsen (red.): *Oversættelse af litteratur. Danske Afhandlinger om Oversættelse nr. 6. Center for Oversættelsesvidenskab, Københavns Universitet, 1995***

En af mine bekendte har en teori om, at når en bog er forsynet med lækker indbinding og flotte illustrationer, skal det som regel bare dække over, at selve indholdet ikke er noget at skrive hjem om. Jo kedeligere en bog ser ud, desto mere gods er der derimod i teksten. Hvis det er sandt, så må *Oversættelse af litteratur* have et endog særdeles vægtigt indhold, for kedelig at se på, det er den!

Hæftet rummer en bred vifte af artikler, som går lige fra meget praktisk betonedede overvejelser om oversættelse til det rent teoretiske, ja endog statistiske. Som det er typisk for denne form for udgivelser, bærer *Oversættelse af litteratur* dog præg af, at de enkelte artikler ikke er bestillingsarbejde, som til sammen skal dække det aktuelle emne fyldestgørende, men derimod en række uafhængige bidrag, der hver især beskriver et område, som forfatteren nu tilfældigvis har beskæftiget sig med for nylig. Derfor vil nogle artikler nødvendigvis være af ret begrænset publikumsinteresse, mens andre tager fat på mere generelt relevante problemstillinger.

De fleste af artiklerne lægger hovedvægten på analyser af konkrete oversættelser. Vibeke Appel og Viggo Hjørnager Pedersen har f.eks. undersøgt "Syntaksen i H.C. Andersens eventyr - i originalen og i engelsk oversættelse" for at se, dels om Andersens syntaks ændrer sig i løbet af forfatterskabet, dels

i hvor stort omfang den er bevaret i en bestemt engelsk oversættelse. Det er nok et af de bidrag til hæftet, som har ringest almen interesse.

Ida Klitgård behandler under titlen "At benævne det unævnelige" en dansk oversættelse af Virginia Woolfs *The Waves* af Anne Marie Bjerg. Det er befriende for en gangs skyld at læse om en oversætters **vellykkede** indsats - så mange oversættelseskyndige ynder kun at kritisere andres arbejde (det skal dog også retfærdigvis siges, at der vitterlig udgives mange dårlige oversættelser!). *The Waves* rummer ellers mange udfordringer i oversættelsessammenhæng, og man ser, hvordan der ofte må vælges mellem en af flere mulige associationer i oversættelsen af sproglige billeder eller vælges mellem et poetisk, velklingende sprog med bogstavrim og en helt præcis oversættelse af originalens meningsindhold. Artiklen illustrerer på glimrende vis, hvordan både litterær tolkning og en poetisk åre - ud over de rent sproglige kundskaber - er nødvendige forudsætninger for at skabe en vellykket oversættelse i hvert fald af så komplicerede værker som dette.

Et andet indlæg, der har form af analyse af foreliggende oversættelser - i dette tilfælde af to engelske skuespil (*Rosencrantz and Guildenstern are Dead* og *Look Back in Anger*) til russisk - er Svetlana Klimentkos artikel "*Comedy of Errors* eller *A Drama Lover's Complaint*". Forfatteren beskriver det særlige ved at oversætte drama, nemlig at der udelukkende er tale om dialog, samt at "teater *må* være nærværende og relevant, ellers er der ingen mening med det." Tre problemområder behandles: 1) Hvordan man bevarer dialogens effekt i oversættelse, når den er knyttet til en bestemt etnisk/kulturel baggrund. 2) Hvordan man behandler indforståede litterære henvisninger o.l., som et udenlandsk publikum ikke kan forventes at kende til. 3) Hvad man som oversætter kan gøre, når der spilles på forskel i dialekt eller sociolekt mellem personerne. Artiklen rummer en række illustrative eksempler, som er interessant og lærerig læsning, også for den ikke russisk-kyndige.

Det er også dialogen, der står i centrum i Gunver Skyttes artikel "Dialogen i oversættelse". Hun tager udgangspunkt i italienske eksempler og inddeler overvejelserne i det, der har at gøre med mikrostruktur (den sproglige sammenhæng) og makrostruktur (rammen, koblingen til resten af teksten samt den kulturelle baggrund som helhed).

Også tv-tekstning er arbejde med dialog. Henrik Gottlieb behandler i "Oversætteres fornemmelse for idiomer" bl.a. eksempler på oversættelse af idiomer i tekstning af engelsksproget tv-fiktion. I sin interessante indledning gør han op med årtiers fremherskende ideal om "equivalent effect translation". Det er hverken muligt eller altid ønskeligt at skabe samme effekt hos publikum i en anden kulturkreds, mener han. Hvorfor skulle oversættelsens målgruppe have en fortygget udgave af originalen? Som artiklen skrider frem, fortæber den sig imidlertid i en kompliceret kategorisering, der sikkert udgør et udmær-

ket grundlag for forfatterens forskning, men som efter min mening ikke giver den almindelige læser noget videre. Gottlieb slutter med en række eksempler fra sit korpus, men konklusionen udebliver, og man spekulerer lidt over, hvor han egentlig ville hen med sin artikel.

Leif Ludwig Albertsen beskriver i "ABC-systemet, strategi og kritik" en enklere, men i mine øjne fuldstændig ligeegyldig kategorisering af oversættelsesproblemer. Man kan inddele i A-sager - direkte fejl, B-sager - ufrivillig afvigelse fra originalen pga. tilsyneladende uoversættelighed (kulturelt eller sprogligt betinget), samt C-sager, hvor stil/indhold forsætligt ændres for bedre at henvende sig til en ny målgruppe. Alene det, at de to af grupperne indeholder fejl, mens tilfælde af C kan være den eneste rigtige løsning, peger på ABC-systemets svaghed. Herudover kan jeg heller ikke se, hvordan denne inddeling skulle kunne hjælpe en oversætter eller en kritiker, da der ikke gives nogen normer for, hvordan man **bør** løse problemerne. Alligevel er det interessant at læse den kritiske gennemgang af Scherfigs *Det forsømte forår* i tysk oversættelse, for den illustrerer bl.a., hvor vigtigt det er, at oversætteren forstår forfatterens særlige tone og stil.

Thomas Harder øser af sin store oversættererfaring i "Litterær oversættelse i praksis" - nogle interessante overvejelser om oversættelse som **det muliges kunst**. Man må som oversætter indgå en række kompromis'er og kan ikke nå det ideelle mål, men man kan trods alt komme temmelig tæt på dette mål, siger Harder. Hans overordnede strategi er at vurdere en teksts stil i forhold til et 'nulsprog'. "Oversættelsen bør være lige så 'normal' eller lige så 'særpræget' på sit eget sprog, som originalen er det på sit," lyder hans hensigtserklæring. Gennem en række konkrete eksempler viser han de store krav, der stilles til en oversætter - ikke bare på det sproglige plan, men også krav om sagkundskab, litterær dannelse og et nært kendskab til originalsprogets kultur. Thomas Harders artikel er nok den mest anvendelige og inspirerende i hæftet for os, der beskæftiger os med oversættelse på det praktiske plan, men for alle med interesse for oversættelse vil det være spændende læsning.

Den sidste artikel i *Oversættelse af litteratur*, Annette Lindegaards "Den originale oversættelse", er en noget mere filosofisk/teoretisk tilgang til emnet. Annette Lindegaard argumenterer for, at skønlitterær oversættelse stadig har sin berettigelse, selv om "de fleste danskere læser næsten lige så godt engelsk som dansk" (en påstand, som nok kan diskuteres - både litteratur og læsere må befinde sig på et temmelig højt intellektuelt niveau, hvis Annette Lindegaards argumentation skal holde). Enhver tekst bygger oven på tidligere tekster, siger hun og hævder med Derrida, at enhver tekst er et forsøg på at oversætte Gud og tilværelsen til ord. "[Dieu] pleure après un traducteur." Det sproglige udtryk er menneskets forsøg på at forstå verden, at "give et svar på væren". Tilsvarende ser Annette Lindegaard en litterær oversættelse i traditionel forstand som et

svar på den oprindelige tekst og dermed noget, der nødvendigvis må adskille sig fra denne og have sin egen ret. Endvidere inddrager hun Bakhtin, som mener, at “un texte (...) ne peut jamais être traduit jusqu’au bout”, fordi en tekst er “un événement non reproductible”. Selv et direkte citat sat ind i en ny sammenhæng vil gøre citatet til en helt ny tekst. Således ses den litterære oversættelse af Annette Lindegaard altså ikke som underordnet, men som sideordnet originalen. Man kan mene om denne argumentation, hvad man vil, men under alle omstændigheder danner hendes artikel en spændende filosofisk baggrund for de øvrige bidrag i hæftet, og om ikke andet bør den læses for de meget smukke citater fra Derrida, Marchetti og Bakhtin.

Alt i alt må man sige, at *Oversættelse af litteratur* er interessant læsning for alle, der beskæftiger sig med, eller blot interesserer sig for, oversættelse på et eller andet plan. Generelt kan man sige om artiklerne, at der opstilles mange problemer, men kun gives få løsninger eller blot normer for problemløsning, men det at være opmærksom på et problem er jo i hvert fald første skridt på vejen! Nogle af artiklerne vil nok være anvendelige i undervisningssammenhæng, idet sværhedsgraden er overkommelig. Personligt er jeg glad for den forankring i praktiske eksempler, som mange af teksterne har. Hæftet er ikke nogen lærebog i oversættelse, men artiklerne er punktnedslag inden for emnet, der hver især har noget - mere eller mindre - at bidrage med. Oversætterens største ressource er bevidsthed om oversætterhervets (eller -kunstens, om man vil) vanskeligheder, og det er *Oversættelse af litteratur* i hvert fald medvirkende til at give.

Mette Wigh Tvermoes Jensen

### **Helle Pals Frandsen: *Juridisk ordbog dansk-engelsk*. København: Gad, 1996**

Som underviser i faget engelsk juridisk sprog og forfatter til Munksgaards *Engelsk-dansk juridisk basisordbog* er det glædeligt at se, at der er en ordbogsforfatter, som har haft mulighed for at udarbejde en dansk-engelsk juridisk ordbog. En sådan ordbog har været savnet i mange år. Mig bekendt er denne ordbog den første dansk-engelske juridiske ordbog, hvis man ikke lige medregner *Politiets tolk*, som er en polylingval ordbog fra 1944. Hidtil har man været henvist til at nøjes med dansk-engelske ordbøger inden for andre fag, fx økonomiske ordbøger, de noget udefinerlige “fagordbøger”, og de store almensproglige ordbøger. Men nu skulle disse tider være ovre, for der er ingen tvivl om, at der her foreligger en ordbog af høj faglig kvalitet, udarbejdet af en forfatter med stor erfaring inden for området engelsk jura og juridisk sprog.

Ordbogens målgruppe fremgår bl.a. af forordet, men mere detaljeret af bagsideteksten og består af jurister, herunder advokater, domstole og offentlige institutioner, erhvervslivet, translatører og tolke, oversættere samt studerende på juridiske såvel som sproglige fakulteter. Alle disse mennesker udgør en særdeles uhomogen målgruppe, hvis medlemmer har meget forskellige forudsætninger, både sproglige og faglige, og forskellige behov, igen både sproglige og faglige. Det stiller store krav til en bilingval fagordbog at opfylde alle de behov en sådan målgruppe måtte have ved de forskellige anvendelser af ordbogen. Man kan med rimelighed gå ud fra, at fx erhvervsproglige studerende har betydeligt bedre sproglige forudsætninger end jurastuderende, og at professionelle translatører og oversættere har andre leksikografiske behov end jurastuderende, for bare at nævne nogle eksempler. Det ville nok have været en fordel med en mere veldefineret og afgrænset målgruppe, da man som leksikograf derved har lettere ved at opfylde målgruppens leksikografiske og faglige behov i flere situationer end tilfældet er med meget uhomogene målgrupper.

I forbindelse med en dansk-engelsk juridisk ordbog er det relevant at se på hvad der gemmer sig bag betegnelsen *engelsk*. I forordet og i brugervejledningen finder man hjælp til at afklare dette spørgsmål. Der findes her eksplicit angivelse af, at ordbogens engelske ækvivalenter omfatter “engelsk” engelske (det vil i en juridisk sammenhæng sige England og Wales) og amerikansk engelske termer, samt EU-termer på engelsk. Med det danske, dækker ordbogen altså fire forskellige retssystemer (her ses bort fra, at USA har 50 stater med hvert sit retssystem udover det føderale retssystem). Læser man imidlertid forkortelseslisten støder man på den diatopiske markør *AUS*, der angiver australsk engelske juridiske termer, hvilket må betyde, at ordbogen dækker ikke fire men fem retssystemer. At man så i enkelte ordbogsartikler derudover kan finde henvisninger til retten i New Zealand og Skotland er det åbenbart ikke fundet relevant at fortælle brugerne (jf. lemmaerne *advokat* og *forældelsesfrist*). Det er væsentligt at slå fast, at England og Wales, USA, Australien, New Zealand, Skotland og EU har hvert sit retssystem, og det derfor er vanskeligt at behandle dem alle på en fyldestgørende måde på et beskedent antal sider (ordlisten er på i alt 207 sider). Derudover ville det have været relevant for brugerne at få at vide præcist hvor mange retssystemer ordbogen behandler, og hvor detaljeret disse behandles, da der tydeligvis er forskel på detaljeringsgraden, især da dette har direkte indflydelse på ordbogens anvendelsespotentialer (ved en hurtig gennemgang af ordlisten er der fx fundet 2 henvisninger til new zealandsk ret og 1 til skotsk ret).

I forhold til Gads spansk-danske, tysk-danske og dansk-tyske juridiske ordbøger i samme serie er der umiddelbart to ting ved den dansk-engelske ordbogs rammestruktur som mangler. Selv om ordbogen omfatter flere separate ordbogsdele, nemlig forordet, en brugervejledning, en forkortelsesliste, samt den

alfabetisk ordnede ordliste, har den ingen indholdsfortegnelse, i modsætning til seriens øvrige ordbøger. En medvirkende årsag hertil kan være, at alle siderne i forteksten (i alt 8 sider) er upaginerede. Her burde man for brugernes og overskuelighedens skyld have ofret en af de fem blanke sider efter ordlisten og udarbejdet en indholdsfortegnelse forrest i ordbogen, samtidig med at man havde pagineret forteksten, evt. med romertal. Dette vil give brugerne det indtryk, at de har med et velstruktureret og velgennemtænkt værk at gøre hvor intet er overladt til tilfældighederne, og samtidig vil ordbogen fremstå som et helt færdigt produkt.

For det andet kan man konstatere, at den dansk-engelske ordbog ikke indeholder en komparativ faglig indledning. Dette skyldes måske det store antal juridiske discipliner der behandles (ifølge forkortelseslisten ca. 42), lige fra arbejdsret og arveret, over erstatningsret og fogedret, til skatteret og strafferet (sammenholdt med det betydelige antal forskellige retssystemer nævnt ovenfor). Jo flere separate emner og/eller delemner en fagordbog indeholder, jo vanskeligere er det at udarbejde en koncis og overskuelig komparativ fagindledning. Det forholder sig normalt således, at ved kulturbundne fag som jura vil brugerne have stor fordel af en faglig indledning, der giver en oversigt over de vigtigste forskelle og ligheder i de behandlede sprogområder, idet en sådan fagindledning kan hjælpe med til, at brugerne får et bedre overblik over faget. Dette gælder både brugere med en juridisk såvel som en sproglig baggrund. Især erhvervsproglige studerende og professionelle translatører og tolke mangler typisk faglig viden ved oversættelse inden for dette fagområde, og her ville en komparativ fagindledning have været en hjælp, samtidig med, at man kunne have sparet nogle af de juridiske oplysninger i de enkelte artikler.

Brugervejledningen giver en generelt god gennemgang af ordbogsartiklernes opbygning og de forskellige typer oplysninger man kan finde heri. Udover opslagsord og disses ækvivalenter, indeholder artiklerne oftest både encyklopædiske og sproglige oplysninger. Af den førstnævnte slags kan nævnes, at der normalt (men ikke altid) angives hvilket retsområde opslagsordet og ækvivalenten tilhører. Artiklerne indeholder også supplerende juridiske oplysninger til hjælp til forståelse af forskellene mellem de relevante retssystemer, samt andre juridiske oplysninger, der kan være en hjælp ved oversættelse, fx danske eksempelsætninger og disses oversættelse til engelsk. Et eksempel på hvorledes de juridiske oplysninger anvendes til forklaring af de forskellige retssystemer (i relation til oversættelse) kan ses i følgende uddrag af artiklen **advokat**:

**advokat** = attorney, attorney-at-law  
*[this is the common term in the USA  
 where the legal profession is undi-  
 vided as in Denmark]; solicitor [this  
 is a British and Australian term de-*



*signating the general practitioner whose rights of audience before the superior courts are restricted]; barrister (-at-law) [this is the term designating the other half of the legal profession in England, Australia (and New Zealand); a barrister has the right to appear before any court in the jurisdiction in which he was called to the Bar]; counsel [in England this is another term for barrister; in the USA it is used interchangeably with counsellor of a trial lawyer as well as a desk lawyer]; [not specific:] lawyer [a person who has studied and graduated in law, i.e. 'jurist'; however, the term is often used to designate a person who is practising law, as in practising lawyer]*

Det er dog ikke altid tilfældet, at brugerne får den nødvendige hjælp i artiklerne. Man støder flere gange på artikler, hvor der med fordel kunne have været yderligere oplysninger angående forholdet mellem lemmaet og den foreslåede ækvivalent. Dette drejer sig om de tilfælde, hvor der kun gives én oversættelse, og det samtidig anføres, at lemma og oversættelsen er ikke-ækvivalenter (angivet ved tegnet =), jf. for eksempel følgende artikeluddrag:

**konkurs** .....

**-rytteri** *konk.r.* = the phoenix syndrome

**sameje** .....

**-, bundet** *ejd.r.* = joint ownership

Ordbogen fortæller sine brugere, at de engelske oversættelser til de to danske lemmata *konkursrytteri* og *bundet sameje* ikke er ækvivalenter til disse, men det er også alt, hvad man får at vide. Det man burde have haft at vide, nemlig hvornår man kan/ikke kan, skal/ikke skal, bør/ikke bør osv. anvende de foreslåede oversættelser mangler helt. For at kunne bruge de foreslåede oversættelser, er det nødvendigt at få at vide, hvori forskellen mellem lemmata og ækvivalenter består, for brugerne kan umuligt vide om de foreslåede oversættelser kan anvendes i en konkret oversættelses- eller produktionssituation uden yderligere oplysninger.

I forbindelse med de faglige oplysninger, virker det påfaldende, at beskrivelsesproget i nogle artikler er engelsk og i andre dansk. Især da ordbogen er beregnet for brugere uden sproglig baggrund, for de skal kunne forstå de engelske forklaringer for at kunne gøre optimal brug af ordbogen. Brugen af forskelligt beskrivelsesprog kan bl.a. illustreres med følgende artikeluddrag:

**konkurs** *subst., konk.r.* [*personal insolvency UK, personal and corporate insolvency US:*] bankruptcy; [*corporate insolvency UK*] compulsory liquidation, liquidation by (order of) the court; insolvent liquidation; [*NB: winding-up bruges synonymt med liquidation, men ses dog ikke helt så ofte*]

**kurator** *subst., konk.r.* [*personlig konkurs UK*] trustee in bankruptcy; [*selskabskonkurs UK*] liquidator; *US* trustee in bankruptcy, bankruptcy trustee

Når man som bruger ikke får en forklaring på den anvendte fremgangsmåde, virker det ikke umiddelbart indlysende, hvorfor der på denne måde anvendes forskellige beskrivelsesprog. Hvorfor er alle hjælpeoplysninger på engelsk i artiklen **advokat**, mens kun de første hjælpeoplysninger er på engelsk og resten på dansk i artiklen **konkurs**? Det står heller ikke klart hvorfor de samme oplysninger som er på engelsk i artiklen **konkurs** er på dansk i artiklen **kurator**. For at hjælpe brugerne optimalt, burde man i brugervejledningen forklare hvornår og hvorfor der anvendes forskelligt beskrivelsesprog i artiklerne, eller man burde have lagt sig fast på ét konsekvent anvendt sprog.

Til hjælp for brugeren findes der i adskillige artikler krydshenvisninger til andre artikler, og disse tjener til at gøre opmærksom på danske synonymmer samt til yderligere belysning af og information om de pågældende termer, både udgangssproglige og målsproglige. Det trækker dog klart fra i især brugervejledningens brugsværdi, at krydshenvisningerne i artiklerne ofte ikke er angivet som lovet. Det hedder således:

“Krydshenvisninger tjener til at gøre opmærksom på danske synonymmer samt til yderligere belysning af og information om den pågældende term og er opført på særskilt linje efter artiklen;”

Man konstaterer imidlertid hurtigt, at det i et betydeligt antal tilfælde ikke holder stik, at krydshenvisningen (der angives med en pil: ‘) findes på en særskilt linje efter artiklen, fx:

**denuntiation, foretage** (‘ *litis denuntiatio*) *proc.r.* give notice (of action/proceedings)

Det burde ikke være noget problem at sørge for en konsekvent gennemført markering af krydshenvisninger, samt andre standardiserede oplysningstyper for at lette ordbogens brug, men det er under alle omstændigheder vigtigt at

give de korrekte oplysninger i brugervejledningen, for ellers svigter man brugeren.

Hvad angår sproglige oplysninger indeholder de fleste artikler ordklasseangivelser, og der findes ifølge bl.a. forkortelseslisten både substantiver, verber, præpositioner, adjektiver og adverbier som opslagsord. Når man har anvendt ordbogen tilstrækkeligt længe, finder man selv ud af, at ordlisten også indeholder pronominer som opslagsord, fx *denne* og *disse*. For verbernes vedkommende angives desuden om de er transitive eller intransitive, både mht. opslagsord og ækvivalenter. Der er også mange tilfælde i hvilke det anføres om de engelske ækvivalenter er tællelige eller utællelige, hvor dette er forskelligt fra dansk eller i øvrigt usædvanligt. Dette er dog ikke gennemført konsekvent alle steder (fx mangler angivelsen om uregelmæssig fleksion ved ækvivalenten *counsel* i artiklen *advokat*, jf. ovenfor), og måden at anføre denne type oplysninger på kan variere fra artikel til artikel, jf. følgende tre artikeluddrag:

**bevis** *subst., proc.r.* evidence *U*; proof

**formue** *subst., ejd.r., arv.r.* property  
[NB: *U* i denne betydning]

**skade** *subst., erst.r., fors.r.* damage  
[NB: kun *sing.*]

Igen havde det ikke været noget problem med et konsekvent gennemført princip til angivelse af standardoplysninger i artiklerne. Ved at anvende forkortelser (som selvfølgelig er forklaret i forkortelseslisten) sparer man desuden plads i artiklerne, således at der bliver plads til anden relevant information. Det skal dog slås fast, at netop i forbindelse med en dansk-engelsk juridisk ordbog hvis formål er at kunne anvendes ved oversættelse, er sådanne sproglige oplysninger af stor værdi.

Ordlisten har en alfabetisk makrostruktur og indeholder et ikke nærmere angivet antal opslagsord samt afledte sammensætninger af opslagsordene. En sammentælling af opslagsord under bogstavet *P* indikerer, at ordlisten indeholder godt 4.100 opslagsord; men det er altså overladt til evt. interesserede selv at tælle efter. Når der i brugervejledningen tales om opslagsord skal dette opfattes meget bredt. En gennemgang af opslagsordene (eller rettere: lemma-ta) afslører, at et ord ikke bare er et ord. For eksempel indeholder ordlisten følgende 5 “opslagsord”:

**bekræftende til genmæle, sagsøger tager**

**deling af arbejdsmarkedspensioner ved skilsmisse**

**forhandling mellem jævnbyrdige parter, aftalen er indgået som led i en naturligt led i den normale drift af virksomheder af den pågældende art, som et**

og:

**VI MARGRETHE DEN ANDEN, af Guds Nåde Danmarks Dronning, gør vitterligt: Folketinget har vedtaget og Vi ved Vort samtykke stadfæstet følgende lov:**

Det er normalt ikke særligt hensigtsmæssigt med sådanne lemmata, da det er besværligt for brugerne at finde ud af under hvilket bogstav/ord disse måtte være lemmatiseret (der er ikke færre end 22 ord i det sidstnævnte lemma). Da der i artiklerne også findes afledte sammensætninger med opslagsordene, ville det have passet bedre ind i det anvendte system, om disse lange og komplekse lemmata havde været anført som afledte sammensætninger. Især da disse lemmata i de fleste tilfælde ikke adskiller sig fra de nævnte sammensætninger, og i mange tilfælde heller ikke fra eksempelsætningerne. Det kan undertiden være svært for brugeren at finde ud af, om man ved oversættelse af en frase skal lede efter et "opslagsord", en afledt sammensætning eller en eksempelsætning. Her kunne der have været brug for en klar og tydelig instruktion i brugervejledningen. Der er dog ingen tvivl om, at alle disse fraser hører hjemme i en dansk-engelsk juridisk ordbog som skal anvendes til oversættelse, men de er ikke placeret særligt hensigtsmæssigt. For eksempel kunne det sidste lemma med fordel have været placeret under opslagsordet *lov* i form af en eksempelsætning (hvortil der endvidere kunne have været krydshenvisninger i andre relevante artikler), i stedet for at være et selvstændigt lemma under bogstavet *V*.

Udover at det kan være svært at sige hvor mange "opslagsord" der findes i ordbogen på grund af den lidt ukonventionelle lemmatiseringsmåde, kan det også konstateres, at enkelte ord (lemmategn) er lemmatiseret to eller flere gange, fx:

**klageret, den særlige  
særlige klageret, den**

Netop i forbindelse med dobbeltlemmatisering og de danske domstole, støder man på et centralt hul i lemmalisten, og en ikke særlig heldigt gennemført lemmatisering. Som den eneste af de ordinære domstole er *Højesteret* ikke lemmatiseret. Hertil kommer at *Østre Landsret* både findes som sublemma under indgangslemmaet *Landsret* og som selvstændigt lemma med egen artikel, mens *Vestre Landsret* kun findes som sublemma i artiklen *Landsret*. Her må korrekturlæsningen have svigtet. En anden påfaldende "smutter" er, at termen *sælger* er lemmatiseret, mens termen *køber* ikke er medtaget i ordlisten.

Udover at resultere i en vis inkonsekvens ved lemmatisering, har denne dobbeltlemmatisering undertiden resulteret i præsentationen af forskellige ækvivalenter til det samme lemmategn. For eksempel afhænger oversættelsen af termen *den særlige klageret* af hvor i ordlisten man har fundet opslagsordet:

**klageret, den særlige** special court  
of final appeal; the court of last resort

**særlige klageret, den** the special appeals tribunal

Det er uheldigt, at brugeren præsenteres for forskellige ækvivalenter til det samme lemmategn i den samme ordbog, og især når dette afhænger af den tilfældighed det er at læse den ene artikel frem for den anden. Dette er en skam, da man ellers ikke kan udsætte noget på ækvivalenternes kvalitet, og da det er et problem der forholdvis let kunne have været undgået. Derudover kan man i den første af de to ovennævnte artikler konstatere en mangel på juridiske eller andre oplysninger som ellers er lovet i brugervejledningen, idet der ifølge denne er forskel på oversættelser adskilt med semikolon, dvs. de er ikke synonymmer og kan ikke anvendes i flæng (jf. brugervejledningen). I dette eksempel (og fx også i artiklen **byret**) skyldes de manglende oplysninger måske, at der reelt ikke er nogen forskel på ækvivalenterne, for i de fleste andre tilfælde hvor der vitterligt er forskel på ækvivalenterne får, brugerne de nødvendige oplysninger, fx:

**skøde** *subst., ejd.r. [selve dokumentet] conveyance, [som betegnelse på dokumentet med vægt på dets funktion som adkomstdokument] title document; UK [på grund af formkravet om at overdragelse af fast ejendom skal ske ved 'deed'] deed of conveyance, [i det tinglyste system:] (deed of) transfer; US deed .....*

Som nævnt kan man ikke udsætte noget på kvaliteten af de angivne ækvivalenter, men der er dog enkelte steder hvor man savner nogle ækvivalenter. Dette er fx tilfældet ved nogle centrale juridiske verber (samt deraf afledte substantiver), fx:

**afslutte** *vb.tr., arv.r.* wind up

**slutte** *vb.tr.* wind up

Det er rigtigt, at *wind up* anvendes ved afslutning af et bo, men denne ækvivalent kan ikke anvendes når der er tale om afslutning af en aftale, hvor de danske ord *afslutte* og *slutte* anvendes i betydningen indgå (en aftale), svarende til fx *enter into a contract* og *conclude a contract*, jf. Aftalelovens kapitel 1, hvis overskrift er: *Om afslutning af aftaler*. Tilsvarende behandles kun den procesretlige betydning af termen *påbud*, men ikke den aftaleretlige betydning.

Når man har en bilingval ordbog der skal anvendes ved oversættelse eller fri tekstproduktion, er ækvivalenterne til lemmata af betydelig vigtighed. Derfor

er det uheldigt, at ækvivalenterne nogle gange kan være svære at finde på grund af et uhensigtsmæssigt layout. Ækvivalenterne angives med recte mens stort set alle andre oplysninger i artiklerne er angivet med kursiv skrift. Da kursiv skrift er en markeret skrifttype sker det, at ækvivalenterne næsten helt forsvinder i skriftbilledet. For eksempel skal man som bruger virkelig nærlæse artiklen **advokat** (jf. ovenfor) for at finde ækvivalenterne. Når man i en ordbog har disse meget informationstunge artikler, er det vigtigt med et layout, som hjælper brugeren med hurtigt at finde de oplysninger han/hun har brug for. En mulig løsning ville være at placere hver ækvivalent på en ny linie, evt. med et foranstillet arabertal, samt anvende forskellige leksikografiske kommentarsymboler, som fx: fi, ∅, ™, fl. På denne måde ville brugeren altid hurtigt kunne lokalisere ækvivalenterne og andre relevante oplysninger (jf. endvidere Nielsen 1994, 230ff).

Sammenfattende kan det konstateres, at ordbogen på det faglige plan er en god ordbog, især da de engelske ækvivalenter til de danske lemmata er af høj faglig kvalitet. Det tilsvarende gør sig gældende vedrørende de særdeles relevante danske sammensætninger og eksempelsætninger og disses oversættelser til engelsk i de enkelte artikler. På det leksikografiske plan savner man som bruger forklaringer på nogle af de valgte fremgangsmåder ved præsentationen af oplysninger, samt en større detaljeringsgrad i brugervejledningen. Man kunne også i nogle tilfælde ønske sig en mere ensartet præsentation af oplysninger af samme art.

## Litteratur

- Bergenholtz, Henning/Tarp, Sven (red.): *Manual i fagleksikografi. Udarbejdelse af fagordbøger. Problemer og løsningsforslag*. Herning: Systime 1994.
- Nielsen, Sandro: *Engelsk-dansk juridisk basisordbog*. København: Munksgaard 1993.
- Nielsen, Sandro: *The Bilingual LSP Dictionary. Principles and Practice for Legal Language*. Tübingen: Gunter Narr Verlag 1994.
- Politiets Sprogforening: *Politiets tolk. Dansk-Engelsk-Fransk-Tysk*. København: Harck 1944.

*Sandro Nielsen*

## **Keld Gall Jørgensen: *Stilistik. Håndbog i tekstanalyse*. København: Gyldendal, 1996**

Allerede i sit forord til håndbogen understreger KGJ, at den er en indføring i sproglig-stilistisk tekstanalyse, men at der er tale om en sproglig analyse, der

sigter mod at bestemme tekstens indhold. Stilistikkens traditionelle fokusering på tekstens **“hvordan”** skal altså følges op af et tekstens **“hvad”**. Samtidig pointerer KGJ, at stilistikkens egentlige interesse er tekstens virkning på modtageren.

I bogens målsætning indgår, at alle begreber skal kunne anvendes i en sproglig analyse med det omtalte indholdsmæssige sigte af alle former for tekster, mundtlige og skriftlige, fiktive og faktive. Som man kan forvente i en 1996-stilistik, er tekstbegrebet, som KGJ formulerer det i forordet, særdeles bredt, så at sige uafgrænset. Bogens undertitel, Håndbog i tekstanalyse, peger jo også på det brede tekstbegreb.

KGJ fremhæver, at stilistikken er med til at sige noget centralt om tekster sammen med og side om side med den pragmatiske analyse og andre sproglige analysemetoder. Jeg vil her tillade mig at indskyde, at netop det meget brede tekstbegreb så at sige udløser den moderne stilistiks behov for at blive udvidet med andre analysemetoder eller i hvert fald med områder fra disse. Behovene for udvidelser opstår også, fordi tidligere markante sporglige-stilistiske grænser mellem tekstarter eller -typer i dag er flydende.

Bogen henvender sig først og fremmest til begynderundervisningen i dansk på universiteter og seminarier, men også til andre beslægtede fag og institutioner.

I sin **indledning** (pp. 11-22) stiller KGJ naturligvis spørgsmålet **Hvad er stil?** Overordnet pointerer han som sagt, at tekstens stil er dens hvordan i modsætning til dens hvad, som nærmest er indholdet. Form og indhold hænger dog uløseligt sammen, men kan beskrives hver for sig. Stilen må ikke opfattes som sekundær i forhold til tekstens mening, som ned til mindste detalje afhænger af stilen, men der kan være tale om forskellig vægtning af de to størrelser. Således peger KGJ på, at udtryksformen er det primære for skønlitteraturen, ikke mindst for lyrikken. I sagprosaetekster kan en alt for “påfaldende” stil let risikere at blokere for meddelelsens pragmatiske effekt. “Billedet er ikke helt entydigt, der er naturligvis mange sagprosaetekster hvor en markeret brug af stilistiske virkemidler simpelthen er en nødvendighed.” (P. 11).

Med denne gradsforskel i vægtning af udtryksformens betydning begrundes KGJ så, at han i sin bog fortrinsvis henter eksempler fra litteraturen, “hvor sprogkunsten viser sig i sine skarpeste former.” (p. 12). Set i forhold til forordets næsten uafgrænsede tekstbegreb er der efter min mening tale om en reduktion af dette begreb eller i hvert fald om en kraftig prioritering af litterære tekster. Jeg opfatter dette som en følge af, at KGJ i sin omtale af stil og stilanalyse såvel i forord som indledning kan give det indtryk, at stil kun fremstår som det meget stærkt og skrap markerede i teksten, og det er for snævert, for reducerende for stil i det hele taget.

Som allerede anført pointerer KGJ i sit forord, at virkningen på modtageren er stilistikkens egentlige interesse: "Fra den stilistiske analyse af påfaldende særtræk ved en tekst - spøjse lydmonstre, nye adverbier, egenartede sætningskonstruktioner, nymodens metaforer og lignende - går en direkte linie til tekstens virkning på modtageren, og det er denne virkning stilistikken interesserer sig for." (p. 10). Netop i forhold til begrebet virkning på modtageren må det efter min mening være særdeles vigtigt at prioritere sag- og fagtekster endog særdeles højt, også som illustrerende eksempler.

Indledningens helt primære opgave er, som det allerede er antydet, at redegøre for, hvad stil og stilistik er.

Begrebet stil er mangetydigt, fordi der gives flere mulige kriterier for, hvad en tekst skal kunne. Disse kriterier forklarer KGJ meget kort og elegant gennem (hvad jeg vil kalde) en god og brugbar "fordanskning" af den klassiske stilistikens fire virtutes elocutionis. Derefter peger han på retorikken, der supplerer med teorier om tilrettelæggelse, udformning og fremføring af en tekst. Jeg tillader mig her at indskyde, at den klassiske stilistik var den ene af retorikkens 5 forarbejdningsfaser eller dele. Også her kan vi søge en forklaring på, hvorfor det nu med det brede tekstbegreb er nødvendigt at integrere stilistikken i den pragmatiske analyse og andre sproglige analysemetoder.

KGJ opdeler sin redegørelse for, hvad stil er, i de traditionelle tilgange eller grundholdninger til stil. Også for stilistikens vedkommende kan der skelnes mellem forskellige holdninger eller tilgange. Her udvider KGJ de mest traditionelle med argumentativ stilistik. Jeg anser denne udvidelse for særdeles nyttig netop i en lærebog, der pointerer virkningen på modtageren som stilistikens egentlige interesseområde. I sin korte skitse peger KGJ på, at argumentationen bygger på etos, patos eller logos. Som en yderligere argumentation for udvidelsen vil jeg tilføje, at de nævnte appelformer med deres psykiske virkninger netop lader sig fremanalysere i tekstens udtryk dels som egentlige argumenter, dels mere bredt i sprogbrugen.

I skitsen af den normative stilistik anfører KGJ: "Den danske sprogpolitik er liberal, og den normative stilistik har mere eller mindre udspillet sin rolle i Danmark." (p. 18). Hertil vil jeg bemærke, at vi vel egentlig kun anvender den **klassiske** normative stilistik, når vi arbejder med gamle tekster, men vi har jo en **moderne** normativ stilistik i rigtig mange nye hånd- og lærebøger i skriftlig kommunikation.

Gennem en række niveauer: formens, ordets, sætningens og de stilistiske troppers og figurers niveau bevæger fremstillingen sig i de fire første kapitler mod en beskrivelse af tekstlingvistik (kap.5) og en redegørelse for det kompositoriske niveau i kapitel 6. Der sker altså dels en beskrivelse af de stilistiske grundbegreber, dels en integrering af stilistikken i dele af pragmatikken og



tekstlingvistikken. Endelig samles erfaringerne i en model til stilistisk analyse i kapitel 7, og modellen demonstreres i en eksemplarisk analyse.

Jeg vil herefter knytte nogle relevante kommentar til fremstillingen i de enkelte kapitler.

Kapitel 1 (pp. 22-33) **Lyd og skrift - formens niveau** afspejler problemer, som KGJ bestemt ikke er ene om at have. Tekstens lydige form og dens visuelle fremtoning kan have en funktion, der er uløseligt knyttet til indholdet/meningen, altså en stilistisk funktion. Skrives skal der altså om disse fænomener, men de må ikke fylde for meget i en håndbog på 200 sider. Det er den ene vanskelighed. Som den anden ser jeg, at en grundig behandling af såvel det lydige som det grafiske, visuelle faktisk ligger uden for den egentlige stilistik. KGJ må altså henvise til grundigere instruktioner i andre fagområders litteratur og foretage valg i det enorme stofområde.

Om de mange forskelle, der er på mundtlige og skriftlige meddelelser, skriver KGJ, at de skyldes de fysiske betingelser omkring selve de situationer, som teksterne indgår i. Jeg synes, det er en vigtig iagttagelse at få med, fordi den jo i høj grad aktualiserer, at afsnittet om tekstlingvistik også redegør for kommunikationssituationen (pp. 121 ff.).

KGJ kommer ind på, at det skrevne digt har en stemme, nemlig læserens. Hertil vil jeg bemærke, at tesen om en iboende mundtlighed gælder for skrevne tekster i bred forstand. En "ren" skriftstilistik kan ikke tænkes.

Teksterne i dette kapitel er udelukkende digte, flest fra 60'erne. Med det brede tekstbegreb in mente mener jeg, at introduktionen til de lydige fænomener burde udvides med begrebet prosarytme.

Redegørelsen for formens niveau tog sit udgangspunkt i enkeltlyde og enkeltbogstaver, altså mindstelementer. I kapitel 2 (pp. 33 - 46) **Ordniveau** er fremstillingen nået til den enhed i sproget, der, som KGJ anfører, for mange er den centrale.

I sin omtale af ordniveauet afspejler KGJ indirekte et problem, som er almindelig kendt: De studerendes grammatiske kundskaber er ofte utilstrækkelige ved studiernes begyndelse. Kapitlet omfatter samlede egentlige grammatiske afsnit om ordets bestanddele, ordklasserne, verbernes tider og modaliteter. Med hensyn til dette tiltag omkring det grammatiske vil jeg minde om, at grammatik er en nødvendighed for i det hele taget at kunne identificere den stilistiske markering. Man må heller ikke glemme, at grammatikken indgik i den klassiske stilistik, var en af dens "dyder".

I betragtning af den enorme stilistiske rigdom på netop ordniveauet mener jeg, at selve det stilistiske stof i kapitlet virker for beskåret.

Nogle eksempler på moderne reklameslogans fantasifulde sprogleg med morfemer frisker op blandt de mange lyrik- og fiktionsprosaeksempler.

Med kapitel 3 (pp. 46 - 67) **Sætningsniveau** er KGJ nået til det område i sin fremstilling, hvor sprogets mening i vid udstrækning realiseres, idet de enkelte ord eller led bærer på forskellige betydnings**muligheder**.

Som sagt kræver det stor grammatisk viden at identificere stilistiske markeringer, så også i dette kapitel er der rene grammatiske afsnit: ledanalyse og helsætnings- og ledsætningsskema med instruktion i brugen af skemaerne. Endelig trappediagram, der letter forståelsen af sammenhængen i komplekse hypotaktiske sætninger. Det er efter min mening en klog disposition at indføre sætningsskemaet. Det er et fortræffeligt grammatisk/analytisk hjælpemiddel, og det er direkte aflæseligt, hvad mange variationsmuligheder i syntaksen angår. Jeg synes det er udmærket at bruge analyseteksten i kapitel 7 til indskrivning i sætningsskemaerne, men desværre er selve indskrivningen i skemaet og dermed analysen (på helsætningsniveau) af de pågældende sætninger rystende fuld af fejl (pp. 53, 54 og 55).

KGJ anfører, at man kan betragte sætningsskemaet som en slags fællesnævner for rækkefølgen og kombinationen af leddene i alle tænkelige danske sætninger, men alligevel er variationsmulighederne inden for sætningen mange. Jeg synes afgjort, at redegørelsen for hyppigt anvendte variationsmuligheder og især de stilistiske/forståelsesmæssige konsekvenser heraf virker langt mere fyldestgørende end fremstillingen af stilistiske konsekvenser i ordkapitlet.

Her i kapitel 3 danner grammatik og stilistik/forståelseeffekt en meget instruktiv helhed.

Kapitel 4 (pp. 67 - 108) **Det stilistiske niveau - troper og figurer** er ikke overraskende bogens længste, tætteste, mest begrebsfyldte del.

Allerede i sin indledning advarede KGJ mod at reducere stilistikken til læren om troper og figurer. Derfor advarer han også nu mod at begrænse det stilistiske **niveau** til troper og figurer. En begrænsning, som kapitlets titel kunne antyde. Læren om troper og figurer er altså kun en del af en mere omfattende stilistik "om end en væsentlig del." (p. 67). Men hvorfor så ikke i en moderne stilistik slette den del af titlen, der kan give anledning til misforståelser, f.eks. under en hurtig gennemgang af indholdsfortegnelsen. Bogens foregående kapitler har jo for øvrigt allerede vist, at man ikke logisk kan foretage den omtalte reduktion.

KGJ lægger sig både i sin helt overordnede disposition af kapitlet og i sine indledende bemærkninger til de formelle, psykologiske og logiske forskelle på troper og figurer tæt op ad Ulla Albeck: *Dansk Stilistik* (1938). Han ligger også på linie med UA, når han peger på, at det er svært at opretholde distinktionen mellem troper og figurer. Når han alligevel trækker en grænse, er det for overskuelighedens skyld, ikke i erkendelse af en væsensforskell.

Blandt alle de mange gode redegørelser for troper og figurer er der grund til at pege på omtalen af de to mest centrale og omfattende, nemlig troperne **metafor** og **metonymi**. De to betydningsskabende mekanismer i henholdsvis metaforen og metonymien anskueliggøres gennem Roman Jakobsons teori om sprogets to store akser, der kan samles i et koordinatsystem. De lodrette paradigmatiske søjler repræsenterer **selektion**, som metaforen bygger på, idet der er tale om **lighed** mellem metaforens billed- og realplan. De vandrette syntagmatiske kæder hviler på **kombination**, som netop ligger i metonymiens væsen, idet forholdet mellem de to planer her er **nærhed**. Kravet til denne nærhed er udformet i en række traditionelle logiske formler.

Teorien og helt konkret modellen (pp. 75f.) understreger umiddelbart de to tropers centrale placering i vores betydningsskabende proces.

KGJ karakteriserer sin fremstilling af troperne som et kontinuum, hvor det er distancen mellem real- og billedplan, der varierer fra den ene trope til den anden og desuden tropernes tyngdepunkt i forhold til de to planer. KGJ behandler forholdet relativt grundigt, og jeg mener, det er uhyre relevant. Den omtalte distance har nemlig også noget at gøre med tilgængelighed, muligheder for forståelse og altså virkning på modtageren, som jo ifølge KGJ er stilstikkens hovedinteresse. Jeg kan ikke lade være med her at minde om de folkelige "oprør", der fra tid til anden har været mod "uforståelig" litteratur og herunder især lyrik. Der kan være tale om, at afstanden mellem billed- og realplan for mange læsere har været uoverskuelig.

Endnu engang får Jakobson lov til at supplere med sit geniale kreative sprogsyn. Skematiseret sammen med metaforens faktiske lighed mellem billed- og realplan, metonymiens faktiske nærhed og symbolets tillagte nærhed optræder kunsten med sin tillagte lighed mellem planerne. KGJ bemærker, at Jakobsons slutning til kunsten "generelt er lige vel hurtig, men ideen er anskuelig." (p. 86). Jeg synes i hvert fald, at ideen underbygger postulatet om det poetiske sprog som særlig kreativt.

Også **figurerne** virker som en art billedsprog, men på ordstillings- eller sætningsniveau. Det er her selve kombinationen af elementerne i sammen- eller modstillinger, der lader modtagerne fornemme en ekstrabetydning.

Som sagt lægger KGJ sig i sin disposition tæt op ad Ulla Albeck og henviser også flere steder til hende. Men han må naturligvis undlade mange varianter og i det hele taget korte fremstillingen ned. Det kan give uklarhed, således i afsnittet om den etymologiske figur **polyptoton**. De såkaldte elative genetivformer er eksempler på polyptoton. KGJ oversætter elativ med nøgen, men betydningen er snarere absolut eller potenserende, idet disse genetiver får superlativ betydning (Kongernes Konge, Bøgenes Bog). Derimod er der andre eksempler på polyptoton med ubestemte eller ubøjede, netop nøgne substanti-

ver, f.eks. øje for øje. Endnu en polyptoton form kan siges at kombinere den nøgne form og genetiven, f.eks. Mand er Mands Gammen.

Eksemplet skal først og fremmest illustrere, hvor utrolig svært det er at lave en kort fremstilling af disse uhyre sammensatte stilistiske forhold.

KGJ's egen stil i dette i mere end én forstand vægtige kapitel er levende, diskuterende og reflekterende. Han inddrager som vist Jakobson og henviser også til andre teoretikere, og i det hele taget synes jeg, at han tilgodeser sin modtagergruppes behov. Fremstillingen er jo også her frigjort for den nødvendige, men vel også tyngende last af egentlig grammatikundervisning. Der er mange henvisninger til forskellige genrer og sprogbrugsområder, men det er stadig de skønlitterære og ikke mindst lyriske teksteksempler og analyser, der spiller den største rolle.

For øvrigt må KGJ's yndlingsdigter hedde Søren Ulrik Thomsen!

Med kapitel 5 (pp. 108 - 127) **Tekstlingvistik** er KGJ nået til læren om de regler, der får såvel fiktive som faktive tekster til at hænge sammen og fungere. KGJ anfører således, at tekstlingvistikken fokuserer på samspillet mellem en teksts syntaktiske, semantiske og pragmatiske dimensioner. For at afdække dette samspil undersøges tekstens oprindelse, dens komponenter, interne strukturer og kommunikative funktioner. Redskabet i disse undersøgelser er ialt syv indbyrdes forbundne regler eller dimensioner, som formulerer de krav til teksten, der, hvis de tilgodeses, får den til at fungere optimalt. Men KGJ understreger, at først når teksten indgår i en konkret kommunikationssituation, kan vi se, hvordan eller i hvilken grad teksten indfrier kravene i de syv dimensioner. Dette afspejles i kapitelens disposition. Først redegøres for de syv dimensioner og derefter opstilles en kommunikationsmodel. Den er interessant derved, at der til de enkelte traditionelle faste faktorer er knyttet 6 sprogfunktioner, der nu for øvrigt hyppigt kaldes "De jakobsonske sprogfunktioner".

Ganske kort kommer KGJ ind på, at han ser tekstlingvistikken som et forsøg, men absolut kun et forsøg, på at genskabe den enhed, der herskede mellem den klassiske retoriks discipliner. Jeg har uddybet dette forhold en smule i min anmeldelse, hvor jeg synes, en sådan uddybelse skaber forståelse for den moderne stilistikkers problematik.

Bidrager kapitlet om tekstlingvistik så til at genskabe en gylden, men tabt enhed? Det gør kapitlet afgjort, også af den simple grund, at der nu arbejdes med større strukturer i teksten. Men **springet som sådan** fra de stilistiske grundbegreber i de fire første kapitler til tekstlingvistikken strukturer burde efter min mening uddybes, begrebs- og idemæssigt.

I sin redegørelse for tekstualitetens syv dimensioner kommer KGJ bl.a. ind på samspillet mellem **intentionalitet** og **acceptabilitet**. Her vil forfatteren efter min mening tilgodeses for mange forbehold på én gang. Det lykkes ikke

helt at påvise det, der er det centrale i dette samspil: At vi investerer en masse god vilje i kommunikation og en masse tillid. Afsenderen ønsker i de allerfleste tilfælde at være vederhæftig, modtageren at vise tillid i sin afkodning.

Det teoretiske stof belyses praktisk gennem en tekstkarateristik af Morten Sabroes tv-anmeldelse "TV-Rens" (*Politiken* 16/8-1992). Jeg savner denne tekst i bogen. Nu føler jeg karakteristikken som let parafraserende i sin effekt.

KGJ foretager en sammenkobling af tekstualitetens syv dimensioner med kommunikationsmodellens faktorer i form af konkrete nøgleord fra analyseteksten. Denne del af fremstillingen virker både grafisk og indholdsmæssigt meget statisk. Efter min mening er den komplette model med sprogfunktionerne netop utrolig dynamisk med funktionerne som levende, skiftende strømme mellem de faste faktorer.

Disse indsigelse gør ikke tekstlingvistikken mindre aktuell i bogens helhed. Men med hensyn til egentlige tekstlingvistiske analyser vil jeg gerne pege på Keld Gall Jørgensen & Uwe Geist (red.): *Det nye Korstog. Sproganalytiske vinkler på en sagprostatekst*. Roskilde Universitetsforlag, 1996, hvori Finn Frandsen og Ib Ulbæk netop foretager tekstlingvistiske analyser. Jeg vil anbefale bogen i et senere nummer af *Hermes*.

**Sammenhæng, samspil** var nøgleord i fremstillingen af tekstlingvistikken. Det gælder også for kapitel 6 (pp. 127 - 151) **Kompositorisk niveau**.

KGJ definerer komposition som "en ordning af tekstens bestanddele, dens byggeelementer, og de forskellige ordninger fører til forskellige kompositionsmønstre eller kompositionsprincipper." (p. 127). Da han jo skal arbejde med både fiktive og faktive tekster, trækker han dels på retorikken, dels på litteraturteorien. Altså også her kommer retorikken ind i billedet.

Jeg synes, at dispositionen i dette kapitel er glimrende, meget åben og forståelig. I modsætning til Ulla Albeck, der i sit for øvrigt meget korte kompositionsafsnit lægger ud med genrene (se Ulla Albeck, *Dansk Stilistik*, 6. udgave, 1969, pp. 253 ff.) redegør KGJ først for **de syv basale tekstelementer** (evokation, benævnelse, beskrivelse, drøftelse, beretning, samtale og tableau), som alle tekster kan ses som et blandingsforhold af. Der er altså virkelig tale om et continuum. De enkelte tekstelementer er indfoldet i hinanden. Det er et godt udgangspunkt, men jeg synes, at selve udtrykket tekstelement er for upræcist, for omfattende. Jeg ville foretrække udtrykket fremstillingsform, som KGJ da også anvender i sin omtale af de enkelte tekstelementer. Derefter ser han på kompositionsformerne inden for de tre fiktive storgener i forhold til de relevante fremstillingsformer, og her må han naturligvis fokusere på den typiske lyrik, den typiske prosa og det typiske drama.

Sagprosaen, som KGJ jo helt rigtigt omtaler som i sig selv uhyre omfattende og kompleks, får en selvstændig behandling. Endelig afsluttes kapitlet med

et udmærket skema over genrerne, som for øvrigt giver et billede af, hvor mange, hvor væsentlige de faktive tekster er.

Dispositionen er altså god, men **vægtningen mellem fiktive og faktive tekster** er efter min mening skæv. Således behandles lyrik omhyggeligt med mange teksteksempler og kommentarer. Det er altsammen aldeles udmærket, men sagprosaen får i alt to sider, hvor der først og fremmest satses på at nævne grundtyperne (deskriptive, narrative, fortolkende, argumenterende og instruktive tekster) i de mange blandingsgenrer. Også det er udmærket, men indtrykket bliver **for** tætte opremsninger af faktive tekstarter uden illustrerende eksempler.

I sin indledning til afsnittet om de faktive tekster (p. 147) skriver KGJ, at kompositionsprincipperne for faktive tekster kan føres tilbage til retorikkens forestillinger om **compositio**, dvs. hvordan det udvalgte stof skulle tilrettelægges for modtagerne for at opnå den maksimale virkning. Jeg vil tillade mig en lille rettelse her. Det fænomen, KGJ omtaler, er **dispositio**, den 2. af retorikkens 5 forarbejdningsfaser. Den svarer nogenlunde til det, vi i dag kalder komposition. **Compositio** brugte man derimod om den del af **elocutio** (3. fase), der omhandlede sætningsbygningen og ordfølgen (se venligst Jørgen Fafner: *Retorik. Klassisk og moderne*. København 1977, p. 20).

Endelig kan KGJ samle alle begreberne fra de foregående kapitler i **Model til stilistisk tekstanalyse** i kapitel 7 (pp. 151 - 171). Modellen udfoldes i en eksemplarisk analyse af Per Højholts essay "Virkeligheden på spil", som er trykt i bogen.

I sin indledning understreger KGJ først og fremmest, at inddragelsen af tekstlingvistikken udvider perspektivet fra selve teksten og dens fremtræden til dens virke i en kommunikationssituation. Endnu engang bemærkes, at det er tekstens virkning på modtageren, stilistikken arbejder med. KGJ ser netop stilistikens relevans "i dens muligheder for at bidrage til forståelsen af teksters virkning og betydning i større kommunikative sammenhænge." (p. 14).

KGJ betragter absolut ikke sin model, der betsår af en række systematisk ordnede og grupperede spørgsmål til tekster, som udtømmende. Man må i hvert enkelt tilfælde lade den aktuelle tekst og formålet med analysen være bestemmende for, om modellen skal udvides med relevante spørgsmål.

Såvel model som analyse fungerer særdeles godt. Således undgår modellen helt den skæbne, som så mange andre lignende modeller får, nemlig at stivne til en kedeligstatisk trykknappmaskine. KGJ formidler nemlig både model og analyse med sikker pædagogisk sans. Ingen kan være i tvivl om, at **sammenhæng** og **samspil** også er nøgleordene i dette kapitel, og at man skal være meget bevægelig i forhold til modellen og dens grupper af spørgsmål.

Analyseteksten er godt valgt. Det kunstneriske essay er jo en raffineret blandingsgenre med store analytiske udfordringer.

Som sagt er analyseteksten optrykt i bogen, men essayet blev bragt i et bogtillæg til dagbladet *Information* den 18. november 1994 med en aldeles pragtfuld tegning af Per Marquard Otzen. KGJ omtaler og analyserer denne tegning sammen med andre visuelle forhold i teksten. Men tegningen ville unægtelig have været en kærkommen visuel variation i bogens ordmasser, især da KGJ henviser til Højholts essay i forbindelse med afsnittet om tekstens visuelle fremtoning (p. 29).

Spidskonflikten i essayet er ikke overraskende litteratur kontra virkelighed, og KGJ ser tegningen som blikfang og centrum for essayet. Hvor dybdeborende tegningen er, kommer dog ikke helt frem i analysen. Jeg vil derfor i bogens egen samspils-ånd tillade mig en lille uddybning: Marquard Otzens tegning er som alle andre billeder indlejret i et univers af billeder, har sin "intertekstualitet". Man mere end aner René Magrittes forestillingskonflikter mellem virkelighed og illusion bag det staffelilignende vejskilt midt på en dansk mark. Digtteren i billedet betragter derfor sin egen konflikt mellem kunst og virkelighed, og det er jo netop spidskonflikten ifølge KGJ.

Eftersom Keld Gall Jørgensen var så venlig at åbne sin analysemodel for nye spørgsmål til teksten, vil jeg frejdigt tillade mig at foreslå et helt kapitel mere i bogen, nemlig **Argumentationens niveau**. Jeg har omtalt, at KGJ nævner den argumentative stilistik og også argumenterende tekster (pp. 19f. med litteraturhenvisning og p. 148); men oversigten over genrerne (p. 150) viser, hvor enormt mange og vigtige argumenterende faktive tekster vi er omgivet af i hverdagen. Det er den ene grund til at forslå argumentationsanalysen. For det andet synes jeg, at netop begrebet virkning på modtageren, som gang på gang er blevet fremhævet som stilistikens egentlige ærinde, nok kunne fremstå mere klart formuleret og mere generelt end i KGJ's teori og analyser. Argumentationsanalysen danner netop basis for meget sikre og præcise vurderinger af (tilsigtet) virkning.

Bogen er forsynet med en **begrebsliste** (pp. 171 - 202) og et sagregister. Samspillet mellem de systematiske ordnede begreber, elementer osv. og den alfabetiske begrebsliste er særdeles værdifuldt, når man skal orientere sig i den meget begrebsrige stilistik og i de områder og discipliner, KGJ har taget op.

Det har været min stadige hensigt sammen med vurderinger, bemærkninger og forslag undervejs at pege på, hvor svært det er at skrive **den** moderne stilistik, der skal dække **alle** tekster. I den forbindelse tillader jeg mig også at nævne mine anmeldelser i *Hermes* nr. 16 og 17 af henholdsvis Birger Liljestrands og Kirsken Rasks *Stilistikker*. Set som en enhed udgør de tre stilistik anmeldelser et indblik i den moderne stilistik-skrivnings problematik og naturligvis også i måder at løse nogle af problemerne på.

Trods mine forskellige indsigelser synes jeg afgjort, at Keld Gall Jørgensen er gået et langt stykke ad vejen mod den enhed, han ser i retorikken, simpelt hen fordi han har indsat stilistikken i større kommunikative sammenhænge. Bogen er næsten overalt behageligt åben og overskuelig og passer fint til den gruppe, den især er bestemt for.

Modtagergruppen er for øvrigt allerede udvidet, idet KGJ's Stilistik er udkommet i Samlerens Bogklub, September 1996.

Det er meget glædeligt, at der er en bred interesse for den sproglige trend i tiden, som også Keld Gall Jørgensens Stilistik er en del af.

*Tove Brejnbjerg Christensen*

### **Kristin Killie: *Early Modern English Subject Modifiers*. Tromsø Studies in Linguistics 13. Oslo: Novus press, 1993**

One's first reaction on noting the term **subject modifier** in the title may well be - as mine was - that this term refers to adjectives. But actually the term is used in a wider sense; it also covers an adverb lig *palely* in "She palely opened the letter". However, the more specific term for *palely* as occurring here is **subject adjunct**, i.e. an adverb which attributes certain traits or characteristics to a subject or agent; the above example may be paraphrased "She was pale while opening the letter". The reason for this terminology is that the book is mainly concerned with subject modification in Early Modern English (c. 1500-1700), and this modification may manifest itself in more ways than one.

In order to be able to put her topic in its proper perspective the author surveys the entire history of English. The main line of development is that in the Old English period the function of subject modifier could be performed either by adjectives or by assorted adverbials. As we move down through the centuries, the possibility of adjectives fulfilling this function decreases, their role being taken over by adverbials, and in twentieth-century English this is predominantly the case, although the behaviour of so-called "stance" verbs like, *sit*, and *stand* is not fully regularized even today; cf. examples like "She sat there *motionless*" and "He sat *calmly* in his study.

The term **subject adjunct** is not unproblematic. The author realizes that it may blend with other functions than subject modification. She distinguishes between *subject disjunct* as in "He *wisely* went to the meeting", where the speaker's appraisal is conveyed, and **subject adjunct** as in "He *willingly* went to the meeting", where a mental state is imputed, but she admits that there is not always a clear-cut difference between the two; an adverb like *carefully* may belong to either category, depending on the context. Nor can a subject adjunct



always be kept apart from a **manner adverb**. The proper interpretation of the function of a given adverb depends on a number of factors: both syntactic, semantic, pragmatic, thematic, and stylistic factors have to be considered. It may be said that in general Killie's interpretations are convincing; but occasionally one feels that an interpretation is characterized by too much arbitrariness. On p. 63, for instance, apropos of the example "senators ... noiselessly seated under archways" the author states: "I would rather interpret the sentence as meaning "They were silent while being seated" than as "they were seated in a silent manner"". If the choice between two such paraphrases is the basis on which an assignment to category is made, it must be said that there is not a world of difference between them.

By the Early Modern English period subject adjuncts are largely manifested by adverbs except in a couple of cases. In the first place poetic texts contain a sizable number of adjectival modifiers, a fact that may be bound up with rhythm and rhyme being influential in the poet's choice of word-form. In the second place there are past participles which as subject modifiers are unstable with respect to adverbialization; compare examples like "*Vnmove'd* thou didst behold the pride" and "I speak *amazedly*". Among the examples listed are *naked* and *wretched*, which in spite of their form are not past participles. The author is probably right in asserting that two factors favour adverbialization: if subject modifiers are clause-final and if they show a blend of functions, they are most liable to become adverbialized.

It is a pity that the author did not devote more care to the presentation of her text. Her English is not everywhere flawless. On p. 7 *Chapter 3-5* should be *Chapters 3-5*; *multifacetous* on p. 34 should be *multifaceted*; the *division line* referred to on p. 35 is normally called a *dividing line*; *unalienable* on p. 44 should be replaced by *inalienable*; *neither of the acts* (p. 53) is misleading, since more than two acts are involved - it should be *none of the acts*; *twice as frequently in LME than in EModE* (p. 134) should be *twice as frequently in LME as ...* There occur a number of misprints or misspellings: *folowing* (p. 17); *persons* for *person's* (p. 61); *ommitted* (p. 65); *respecct* (p. 75); *preferrably* (p. 92); *transportibility* (p. 110); *preceeding* (p. 148).

Some quotations are incorrect. The Strang quotation in note 2 on p. 8 "familiar in many words" should read "familiar in many common words"; the Mustanoja quotation on p. 71 "an appositive or predicative adjective" should be "an appositive or predicate adjective"; and the Rydén quotation on p. 131 "no pure synonyms" should be "no 'pure' or 'absolute' synonyms". Jespersen's *A Modern English Grammar*, Part 3, is from 1927, not 1940 (p. 170).

The sources of the examples are not always consistently listed. For instance, example (38) on p. 35 gives *Utopia* as its source, while the source of example (39) is given as (the author Roger) *Ascham* - so the source of (38) should

have been *Sir Thomas More*. The reader is bound to be mystified by example (51) on p. 103, where he has to be content with two question marks instead of a proper source, and besides, there is probably a misprint in this example, but that is of course impossible to check. The author introduces her own abbreviations, but does not always adhere to them. For instance, Shakespeare's *The Tempest* is abbreviated *Tmp* (p. 7), but on p. 51 this work is referred to as *TEM*. Sometimes a reference in the text invites the reader to consult the bibliography, but he may be frustrated: on p. 37 there is a reference to *Thomason and Stalnaker (1970)*, but this work is not included in the bibliography, and the same is true of the reference to *Heuer (1932)* found on p. 78 and elsewhere. The manuscript should have been much more carefully checked.

These formal deficiencies should not, however, detract from the fact that Kristin Killie has written an interesting study that sheds much light on subject modification in Early Modern English.

*Knud Sørensen*

**Wolf-Andreas Liebert: *Metaphernbereiche der deutschen Alltagssprache: Kognitive Linguistik und die Perspektiven einer Kognitiven Lexikographie*. Bern: Peter Lang Verlag, 1992**

Jeg vil i min anmeldelse af *Metaphernbereiche der deutschen Alltagssprache* (MDA) primært gøre rede for og forholde mig til de dele af Wolf-Andreas Lieberts bog, der bidrager med ny erkendelse, nye metoder eller nye redskaber.

Den internationale interesse for kognitiv lingvistik og kognitiv semantik har i de senere år undergået en eksplosiv udvikling. Herom vidner en bølge af litteratur, mange seminarer og konferencer samt et utal af universitetsopgaver og afhandlinger. Lieberts bog om metaforområder og kognitiv leksikografi er en sådan afhandling. Den er indleveret som doktorafhandling ved Heidelbergs Universitet og udgivet i Peter Langs serie *Europäische Hochschulschriften*. Ser man bort fra sporadiske tiltag i det tyske metaleksikografiske miljø, har den internationale leksikografiske interesse orienteret mod onomasiologisk organiserede ordbøger været særdeles beskednen. Den har snarere været centret omkring præsentationen af de traditionelle oplysningstyper i semasiologisk organiserede ordbøger.

MDA er opdelt i 10 kapitler. De to sidste kapitler udgøres af en særdeles omfangsrig litteraturliste og et tillæg med bl.a. en række belæg på metaforleksemer.

I første kapitel redegør Liebert for intentionerne i MDA. MDAs intention er at give et svar på spørgsmålet, om hvorvidt lingvistikken kan bidrage til en

beskrivelse af den del af den kulturelle kohærens, der udgøres af et *sammenhængende system* af døde metaforer. Det agter bogen at gøre med udgangspunkt i den tese, at dette sammenhængende system og dermed den labyrinthiske sammenhæng mellem sprog, metaforer, tænkning, handlen og virkelighed kan beskrives via en registrering, systematisering og kodificering af faste almen-sproglige metaforer ud fra kognitive modeller.

MDA ser sig som bærer af to traditioner. For det første forstår den sig som en del af den kognitive lingvistik, som den er formuleret af Lakoff & Johnson (1980), Lakoff (1987) og Johnson (1987). For det andet ser MDA sig som en del af den praktiske leksikografi - i modsætning til metaleksikografien - idet den vil a) påpege mangler i den leksikologiske leksikbeskrivelse, b) udfylde de leksikalske huller i leksikbeskrivelsen og c) fremstille (nogle af) disse leksikografisk.

I andet kapitel definerer Liebert tydeligt og klart en række centrale termer i MDA. Det drejer sig om termerne *leksemmetafor* på det leksikalske niveau, *konceptmetafor* på det konceptuelle niveau, *domænemetafor* på domæneniveau, *kildedomæne* og *måldomæne*, samt om grader af konventionalisering: *faste metaforer* og *ad hoc-metaforer*. Denne præsentation er både en teoretisk og fremstillingsmæssig gevinst. Teoretisk fordi genstandsområdet *metafor* har været behandlet af så vidt forskellige discipliner og skoler, at en præmisesplitering er påkrævet. Fremstillingsmæssigt fordi man ved læsning af afhandlingen ubesværet kan vende tilbage til dette definitoriske kapitel.

Kapitel tre er en fremstilling af den lakoff & johnsonske udgave af den kognitive lingvistik, der danner basis for anden halvdel af MDA: den leksikografiske del. Liebert vil råde bod på det (mis)forhold, at Lakoff & Johnson er blevet både indholdsmæssigt og metodisk ukritisk adapteret. Derfor finder han det vigtigt at afdække deres traditionslinjer og afprøve deres anvendelsesmuligheder. Han lægger ud med at påvise, hvordan den europæiske gestaltteori er hovedinspirationskilde og det basale teoretiske grundlag for den US-amerikanske kognitive lingvistik. For at lette sin argumentation giver Liebert en nødtørftig præsentation af Christian Ehrenfels som en af de vigtigste inspirationskilder til gestaltpsykologien, af gestaltlovene i Wertheimers og Metzgers udgaver samt af forskellige typer af gestaltformer. Liebert supplerer sin præsentation med en idéskitse til nogle forbindelseslinjer mellem getaltpsykologien på den ene side og - på den anden side - dels lingvistikken i al almindelighed, men i særdeleshed den kognitive lingvistik med dens "skelsættende" repræsentanter George Lakoff og Mark Johnson. Argumentationen føres i første omgang på grundlag af Lakoff (1977) - altså før Lakoff og Johnsons egentlige gennembrud med bogen *Metaphors We Live By* fra 1980.

Herefter syntetiserer Liebert på glimrende vis den teoretiske, metodiske og analytiske kerne i de tre hovedværker: *Metaphors We Live By* (Lakoff & John-

son 1980), *The Body in the Mind* (Johnson 1987) og *Women, Fire and Dangerous Things* (Lakoff 1987). Der er tale om en logisk fremadskridende, kritisk diskuterende fremstilling, hvor det klart og tydeligt ekspliciteres, at den lakoff & johnsonske kognitive lingvistik bygger på en eklektisk kategoriteori, der munder ud i den heuristiske *Idealized Cognitive Model* (ICM) i fem forskellige undertyper. Liebert redegør endvidere for metaforens kognitive rolle i relation til erfaring og for de to akognitive, prækonceptuelle strukturer: *Image Schematic Structure* og *Basic Level Structure*. Eksempelvis skal her fremhæves Lieberts diskussion af - og forslag til en bestemmelse af - basisniveauet *The Basic Level*, idet han diskuterer, om der findes et *universelt basisniveau*, eller om det skal bestemmes som *kultur- og objektafhængigt*. Ikke overraskende når Liebert frem til, at det via informantundersøgelser er muligt at bestemme dette niveau empirisk, og at det er *kultur- og objektafhængigt*.

Kapitlet afsluttes med en sammenfattende kritik: Liebert bakker op omkring afvisningen af objektivismen. Også han afviser - ligesom Lakoff & Johnson - at klasser eksisterer objektivt i verden, men han efterlyser hos Lakoff en diskussion af, hvorledes *sammenhængen* mellem den reale verden og det konceptualiserende og klassificerende menneske ser ud. Liebert stiller sig ikke tilfreds med henvisningen til, at vi som artsvæsener er kognitivt struktureret inden begrebs- og sprogudviklingen, men henviser til gestaltpsykologiens påvisning af sprogets strukturerende rolle i selektionen og i kvaliteten af de forskellige gestalter. Ganske vist medgiver han Lakoff, at denne i sin case study om *vrede* (Lakoff 1987: 380-417) undersøger, på hvilke måder *vrede* bliver *begrebet* og *udtrykt*, men Liebert efterlyser hos Lakoff en teoretisk diskussion af dette forhold mellem sansningen af specifikke gestalter på artsniveau (*Basic Level Concepts*: sult, smerte, vand, træ, sten, skidt, mennesker, heste, katte, stole, huse, borde, CH) og sansningen af abstrakte skemagestalter (*Image Schema Concepts*). Liebert savner en determinationsmulighed fra sprog over kognition til sansning. Hos Lakoff & Johnson (1980), Johnson (1987) og Lakoff (1987) henvises der ganske vist til, at der findes denne mulighed, altså at sproget determinerer tanken og vores begreber, men - mener Liebert - det er ikke teoretisk funderet hos Lakoff & Johnson i deres formulering af, at grundbegreber og dermed sprog emergerer fra ikke-begrebslige, billedskematiske strukturer og basisniveaustrukturer. Liebert plæderer således for en teoriexpliciteret vekselvirkning, hvor også sprog og erfaring - ikke blot det enkelte individs, men et helt kollektivs, strækkende sig ud over enkeltindividets livsforløb - kan med-determinere grundbegreber. Liebert skitserer med reference til den radikale konstruktivisme (Hejl 1987) og den symbolske interaktionisme (Thomas & Thomas 1970) en rekursiv interaktionshistorisk model for vekselforholdet mellem erfaring, begrebslighed og sprog. Liebert fastholder imidlertid Lakoff & Johnsons eksperientalistiske perspektiv, blot med de anførte teo-

retiske korrektioner med henblik på at inddrage sprogets rolle og det lingvistiske perspektiv. Hans begrundelse herfor er det frugtbare i en sådan teoris anvendelighed som forklarings- og beskrivelsesmodel for metaforen på leksikalsk, konceptuelt og domænespecifikt niveau. Ved hjælp af en historisk skitse over domænemetaforene TID ER PENGE og PENGE ER VAND argumenterer Liebert senere for, hvorledes disse er determineret af ændrede livsformer og de dermed forbundne samfundsmæssige forandringer. Dvs. at det eksperientalistiske perspektiv bliver udvidet/kompletteret med en socio-historisk dimension.

I kapitel 4 påviser Liebert særdeles overbevisende, hvorledes der på tysk grund allerede i 30'erne og videre i 50'erne har været formuleret positioner, der i meget høj grad er parallelle til den US-amerikanske kognitive metafortæring. Parallellerne går ud på følgende.

Jost Trier og W. Porzig - to af grundlæggerne af teorien om det semantiske felt - arbejdede i 30'erne med metaforer, svarende til metafordomæner hos Lakoff & Johnson. Liebert påviser, hvorledes Trier - i lighed med Lakoff & Johnson - bestemmer forholdet mellem *giverfelter* (= kildedomæne) og *modtagerfelter* (= måldomæne) som kulturspecifikke kollektive systematiske strukturer og dermed determinerende for enkeltindividets sprog og tænkning. Men han viser også, hvorledes Trier mener, at ikke blot abstrakte felter beskrives via konkrete felter, og at disse sidstnævnte derfor er de hyppigst anvendte, men at det afgørende brugskriterium er det enkelte felts beskrivelsespotens. At denne indholdsorienterede metaforforskning er blevet fortrængt i efterkrigstidens Tyskland giver Liebert to meget interessante bud på: dels at en del af dens fortalere havde kollaboreret med naziregimet, dels at det strukturalistiske og senere generative paradigme kunne tilbyde efterkrigstidens lingvister et metodisk bedre arbejdsredskab. En undtagelse udgør Harald Weinrich, der i 1950'erne byggede videre på Trier med bl.a. den radikale position, at billedfelter er *tænkmodeller* - af Liebert kaldet et "*Aufleuchten eines Ansatzes kognitiver Modelle*" (s. 87).

Liebert fortsætter sin redegørelse for de europæiske traditionslinjer med en kritisk beskrivelse af Dornseiffs *Der Deutsche Wortschatz nach Sachgruppen* fra 1933 (Dornseiff 1933). Han reproducerer her den gængse kritik, som også kan rettes mod den danske pendant til Dornseiff, Harry Andersens *Dansk Begrebsordbog* fra 1945. Kritikken går på tre punkter. For det første hvordan man overhovedet kommer frem til begrebsgrupperne? For det andet at relationerne mellem de med begrebsnumre markerede områder - koncepterne - ikke er ekspliciteret hhv. reflekteret. Liebert medgiver, at denne opregning er heuristisk nødvendig, men udelukkende som forarbejde til en mere præcis strukturering og kodificering. Det tredje kritikpunkt går ud på, at den morfo-syntaktiske organiserings af leksemerne i ordklasser blokerer for en organiserings på

grundlag af erfaringsstrukturer, hvorfor Liebert med hensyn til leksikologiske beskrivelser og leksikografiske fremstillinger plæderer for en frame-baseret tilgang eller for Idealized Cognitive Models .

Afslutningsvis dokumenterer Liebert, at Dornseiff i 50erne (Dornseiff 1954) kunne formulere såvel en række domænemetaforer med tilhørende leksemmetaforer som nogle billedskemaer - teoretisk funderede praktiske tiltag, der ligger så tæt op ad Lakoff & Johnson, at Liebert med rette kan skrive følgende:

Die Parallelen der beschriebenen Metaphern von Dornseiff einerseits und Lakoff/Johnson (1980), Lakoff (1987), Johnson (1987) andererseits sind so auffällig, daß die Frage aufgeworfen werden muß, ob der Ansatz von Lakoff und Johnson überhaupt "neu" genannt werden kann. (s. 93)

Lieberts ærinde med fjerde kapitel er tydeligvis en rehabilitering af en frugtbar tysk forskningstradition med henblik på dens kognitive leksikografiske potentiale.

I kapitel 5 giver Liebert en god sammenfatning af sammenstillingen af den europæiske tradition for onomasiologiske/feltteoretiske tilgange og den kognitive lingvistik. Han opererer med to grupper af forskelle og ligheder: dels de teoretiske og terminologiske, dels de metodiske.

Med hensyn til den første gruppe konkluderer Liebert, at der er store ligheder, selvom Lakoff & Johnson ikke har reciperet disse tiltag. Der findes ganske vist en indirekte receptionslinje via Fillmore (1982), Fillmore (1985) og Lyons (1977), men udelukkende til de feltteoretiske tilgange hos Trier og **ikke** til den europæiske metafordiskussion, som Fillmore og Lyons nemlig ikke knytter an til. Liebert mener således

... daß die Grundideen der Metaphern in Bereichen wahrscheinlich neu entwickelt wurden. Es scheint also auf den ersten Blick korrekt zu sagen, daß Lakoff/Johnson (1980) das Rad nocheinmal entwickelt haben. (s. 94)

Og herpå følger så en apoteotisk hyldest til Lakoff & Johnson som de virkelige og værdige arvtagere af den onomasiologiske feltteoretiske tradition, idet de

... den alten Gedanken der Metaphernfelder für die moderne, sozialwissenschaftlich und kognitiv orientierte Linguistik plausibel und handhabbar gemacht haben. (s. 95)

De metodiske ligheder består i følgende *konstruktions-skema*: 1. Heuristisk afgrænsning af domænet, 2. Formulering af et testspørgsmål, der afgør, hvilken lexemmængde af det samlede ordforråd der hører til domænet og 3. Design af en *systematiseringsstruktur*, der alt efter videnskabeligt paradigme beskriver

den fundne leksemængde adækvat. Anden halvdel af MDA handler om dette konstruktionsskema.

Liebert opstiller i kapitel 6 en sekstrins *skridt for skridt-manual* til registrering af leksemmetaforer og systematisering af disse i domæner og indbyrdes relationer på grundlag af forskellige konceptuelle strukturer som fx felter, ICMs, billedskemaer, scenarier o.lign. Denne manual anvender han så eksemplarisk på metaforen TID ER PENGE, der defineres som et *netudsnit af det samlede net*, hvor det samlede net er lig med alle metaforleksemer/koncepter/domæner i tysk almensprog. I tillægget bag i bogen opregner Liebert en række faste leksemmetaforer inden for disse relationer som belæg for domænerelationernes og konceptmetaforernes eksistens. Det empiriske grundlag er introspektion.

At det slet ikke er så uproblematisk at anvende/implementere det opstillede konstruktionsskema pga. de indre strukturer i og mellem de forskellige domæner, demonstrerer Liebert ved at gennemføre tre forskellige analyser af TID ER PENGE på grundlag af tre forskellige semantiske teorier: 1. Dornseiffs sagsgrupper, 2. Felt- og betydningsrelationer og 3. Lakoffs ICM. Liebert konkluderer - ikke overraskende - at den lakoff & johnsonske erfaringsbaserede ICM beskrivelsesmodel giver det bedste resultat, idet denne model får registreret alle leksemer både i den overordnede ICM, VÆRDIFULD BESIDDELSE, men også i den prototypiske TID ER PENGE. En vigtig pointe hos Liebert er påvisningen af, at kildedomænet PENGE er ligeså komplekst som måldomænet, hvorfor Liebert ikke følger Lakoff & Johnson på dette punkt. Lieberts kritiserer ICM-teorien for - trods dens eksperientalistiske tilgang - at være abstrakt og ahistorisk, men der er tale om en konstruktiv kritik, idet han blot foreslår den udvidet med et socio-historisk perspektiv. Det demonstrerer han med en eksemplarisk socio-historisk analyse af TID ER PENGE. Den skitseagtige, men overbevisende analyse viser, hvorledes det enkelte individs leksem- og konceptmetaforer er forankret i en samfundsmæssig udviklingssammenhæng.

I et efterfølgende afsnit præsenterer Liebert ideen til en heuristisk manual til produktion af ad hoc-leksemmetaforer, dvs. ikke registrerede, men inden for den kulturelle kohærens og inden for de konventionaliserede koncept- og domænerelationer mulige metaforudtryk. Lieberts pointe er her, at kun ved en reflekteret brug af leksemer fra den samlede leksemængde i den kulturelt gængse sammenkobling af to domæner er det muligt at være produktiv med hensyn til ad hoc-leksemmetaforer. Denne nødvendige refleksion kan ikke nås ved den enkelte tekstproducents introspektion i sit indre leksikon, men kun ved hjælp af en metaforordbog. Hvorledes en sådan bør se ud, fremstiller Liebert i den leksikografiske del af afhandlingen (herom nedenfor). Fra dette kapitel om den konceptuelle modellering af metaforer skal blot nævnes Lieberts illustre-

rende retrospektive analyse af en artikeloverskrift: *Deutschlands Eisenbahner stehen derzeit mächtig unter Dampf* (teknisk-stilistisk svarende til *Søfartsstyrelsen er ved at drukne i papirarbejde*). Liebert viser her eksemplarisk, hvorledes en tekstproducent - en journalist - ved hjælp af en produktiv metaforordbog, der systematisk opregner de mulige kildedomæner for *vrede*, fx tekniske genstande (dansk: *hans eksplosionsagtige vrede*), dyr (dansk: *fråden stod ham om munden*), vanvid (dansk: *hun er fuldstændig tosset*), med stor plastisk, dekorativ effekt kan vælge et metaforleksem fra et domæne, der har referenceidentitet med prædikatet (jernbanepersonel/damplokomotiv, søfartsstyrelse/-vand).

I kapitel 7 lægger Liebert ud med at behandle den hidtidige leksikografiske kodificering af metaforer i hhv. semasiologiske og onomasiologiske ordbøger.

I kritikken af de semasiologiske fremstillinger følger Liebert den del af den kanoniserede kritik, der har samme grundholdning som ham selv: ordbøger skal kunne yde hjælp til produktion af ad hoc-metaforer, hvorfor han vurderer den hidtidige semasiologiske leksikografi som utilstrækkelig. Han koncentrerer sig om fire onomasiologiske ordbøger: Müller (1961), Johnson (1966), Urdang & LaRoche (1980) og Schemann (1989). Disse har dog også mangler, som består i, at de udelukkende kodificerer måldomænet. De mangler at kodificere relationen fra/til kildedomænet og kan derfor ikke være en hjælp til produktion af ad hoc-metaforer.

Liebert forholder sig herefter meget indgående til den aktuelle kritik af onomasiologiske ordbøger. Her inddrages Kühn (1985), Püschel (1986) og Ballmer & Brennenstuhl (1986). De er alle så skarpe kritikere, at de helt afskriver ordbogstypen som sådan! Kritikken koncentrerer sig om tre aspekter: 1. Brugsværdi, 2. Begrebssystematik og 3. Udgrænsning af innovative sprogmidler. Her siger Liebert, at en kritik, der retter sig mod 1., ikke er så dræbende. Det er mangler, der kan forbedres i eksisterende eller i nye ordbøger. Slemt er det, hvis det drejer sig om principielle mangler, dvs. mangler ved selve konceptet, for hvis disse principielle mangler resulterer i manglende operationaliseringsmuligheder, uhensigtsmæssighed og brugerfjendtlighed, så er det selve konceptet, det er galt fat med. Liebert tilbageviser den hidtil frembragte kritik med henvisning til sin tidligere udviklede ICM-teori. Mangler ved de onomasiologiske ordbøger skyldes således **ikke** ordbogstypen som sådan, men et utilstrækkeligt lingvistisk beskrivelsesapparat.

I det efterfølgende går Liebert radikalt til værks, hvad angår målgruppe. Han ligger her helt på linje med det efterhånden gængse leksikografiske præsentationscredo, at målgruppedefinition er bestemmende for alt! Liebert taler om formuleringen af et *brugerscenario*, efter hvilket ordbogen designes. Brugerscenariet designes ved hjælp af følgende størrelser: *brugergruppe* (én eller



flere), *brugersituation* (én eller flere) og *brugerbehov* (ét eller flere). Liebert taler også om at formulere en ordbogs *brugerprofil* og eksemplificerer en sådan i forlængelse af den ovenfor omtalte journalist, der skrev *Deutschlands Eisenbahner stehen derzeit mächtig unter Dampf*. Brugerprofilen lyder:

En journalist, der til brug for sin tekstproduktion søger de faste metaforer og metafordomæner med henblik på billedmæssigt kohærente tekster. Herudover har han brug for et søgefelt med materiale til produktion af ad hoc-metaforer. (s. 168)

Efter en detaljeret og overbevisende udvikling af tre forskellige versioner af ordbogen (basis, kreativ og maximal - svarende til tre forskellige grader typer af brugerbehov) argumenterer Liebert nu for, at dette brugerscenario kun kan realiseres inden for rammerne af en leksikalsk database over de faste metaforer i domæner.

Nu følger en introduktion til elementær databasedesign, der fremhæver distinktionen mellem selve databasen og applikationen - i dette tilfælde en *ordbogsækvivalent*. Denne for databasevante leksikografer noget overflødige introduktion følges op af en beskrivelse af en generel onomasiologisk ordbogsapplikation.

Resten af kapitlet benyttes til på illustrativ vis at eksemplificere, hvorledes en demonstrationsprototype af en *leksikalsk database for metafordomæner i tysk almensprog* kunne se ud. Liebert viser her i detaildesignet særdeles overbevisende, at det kan lade sig gøre at implementere konglomeratet af hans udvidede ICM-teori og den klassiske kongstanke om en onomasiologisk ordbog - både som ét sprogs- og som flersprogsordbog.

I kapitel 8 tegner Liebert - delvis repeterende - nogle perspektiver for en kognitiv leksikografi. Han indplacerer sine bestræbelser på at etablere en kognitiv leksikografi som en videreførelse af den aktuelle tendens i den tyske metaleksikografi, nemlig som en drejning væk fra semasiologiske til onomasiologiske ordbøger, men kobler denne med et eksperientalistisk teorigrundlag. Hans forslag er den lakoff & johnsonske ICM-teori, der indplacerer frame- og situationstyper som submodeller til ICMs, og med dette teoretiske grundlag plæderer Liebert for en kognitiv leksikografi, der kan defineres således:

Kognitiv leksikografi er en leksikografisk kodificering af en leksik eller delmængde af en leksik i relation til kognitive modeller.

Kognitiv leksikografi er således en underafdeling af kognitiv lingvistik. (side 203)

Liebert giver en række bud på, hvordan disse ICMs kunne se ud, idet han refererer til en lang række tiltag. Han argumenterer på glimrende vis for koblingen til computerleksikografien: hypertext, hypermedier og dynamiske ikoner.

I det følgende præsenteres en særdeles innovativ dimension af den kognitive leksikografiske kodificering af metaforer, idet den udvides med en historisk

dimension. Definitionen af historisk kognitiv leksikografi er modificeret i forhold til definitionen af kognitiv leksikografi:

Historisk kognitiv leksikografi er en leksikografisk kodificering af en leksik eller delmængde af en leksik i relation til kognitive modeller i **deres socialhistoriske kontekst**.

Historisk kognitiv leksikografi er således en underafdeling af kognitiv lingvistik. (s. 205)

I denne sammenhæng ses sproget som indgang til en refleksion over forholdet sprog-tanke-virkelighed. Den strukturerende instans er leksikografen, og redskabet er Lieberts ordbog. Som illustration foretager Liebert endnu en eksemplarisk analyse af en konceptmetafor, nemlig PENGE ER VAND. Analysen forløber i to trin: først generelt leksikografisk, hvor Liebert leverer et overflødhedshorn af referencer til beslægtede tiltag inden for computerleksikografien. Endvidere - og det er virkelig godt - skitserer han en række computertekniske og organisatoriske detaljer i ordbogen, kaldet modelleringsværktøjer: dynamiske ikoner, hypertext, hypermedier. Efter denne generelle model skitserer Liebert så den specifikke historiske kognitive leksikografiske analyse af CENTRAL PENGEFORSYNING ER CENTRAL VANDFORSYNING. Det er en detaljeret gennemgang af et eksempel på leksemmetaforers organisering i konceptmetaforer, der relateres til kognitive modeller - suppleret med en socio-øko-historisk redegørelse, illustreret med belæg fra Adelung, Campe og Grimm.

Afslutningsvis skitserer Liebert en model i hypertextsproget. Der tales om en *guided tour* med leksikografen som guide gennem 1. Belægshistorie (leksemmetaforer), 2. Kognitive modeller og 3. sociohistoriske nedslag og temaer.

MDAs teksttypologiske forankring i universitetsopgavetraditionen har sat sit præg på bogen på den måde, at den ud over at have et erkendelsesteoretisk og formidlingsmæssigt ærinde også skal demonstrere viden. Konkret giver det sig udslag i, at der ofte forekommer kommentarer, der ikke har nogen argumentarisk værdi eller relevans i forhold til den aktuelle diskurs. Det viser sig også ved den for universitetsopgaver traditionelle todeling mellem et teoriafsnit med præsentation af en eller flere teoridannelser og deres historiske forløbere på den ene side og en mere anvendelsesorienteret (leksikografisk) del på den anden side. For MDAs vedkommende må man sige, at der egentlig er tale om to selvstændige fremstillinger, der kan læses hver for sig.

At bogen oprindeligt er indleveret som (tysk) doktorafhandling, og at den er udgivet i skriftrækken *Europäische Hochschulschriften* fritager ikke forlaget for dets redaktionelle ansvar: man savner en forlagsredaktørs kritiske gennemlæsning og konstruktive korrektur.

For det første burde der have været ryddet op i noteapparatet. Det indehol-

der vilkårlige associationer, vigtige principielle overvejelser - fx definitionen af *Alltagssprache*, der hører hjemme i et selvstændigt afsnit - og småkommentarer til den løbende tekst. Note 198 side 167 er sågar en ordret gentagelse af hele side 168. Et kraftigt irritationsmoment ved læsningen er de utallige, men ikke konsekvente selvudslettende moveringer af pronominer og substantiver, fx man/frau, er/sie, Hörer/Hörerin/Hörerinnen, Nachkriegslinguisten/innen, Textproduzentin - ved sidstnævnte helt grotesk, idet Liebert selv er blevet så træt af praksisen, at han i note 168 og 178 beder læseren om selv at foretage moveringer på de efterfølgende sider!

For det andet kunne en kritisk redaktør have strammet op omkring de mange (del)konklusioner, der er spredt rundt om i bogen. Særlig kapitel 8 *Perspektiven einer Kognitiven Lexikographie* diffunderer ofte i inddragelse af nye detailbeskrivelser.

Ovenstående fremstillingstekniske kritik i form af en efterlysning af en ekstra redaktionsrunde skal imidlertid ikke overskygge den kendsgerning, at MDA er en uhyre spændende og inspirerende bog. Den er en guldgrube for den eksperimenterende leksikograf og kognitive lingvist.

For det første demonstrerer den nødvendigheden og frugtbarheden af et reflekteret, teoretisk funderet koncept i leksikografisk arbejde. For det andet afdækker og koordinerer den de teoretiske og praktiske tiltag, der kan bruges til at komme videre i leksikografisk erkendelse og produktion. Liebert udspringer af Heidelbergmiljøet omkring Herbert Ernst Wiegand og kan støtte sig til en særdeles intensiv fællestysk metaleksikografisk diskussion og produktion fra midten af 70'erne og frem. Hans bog skal ses som et indlæg i denne diskussion med henblik på at fremkalde kvalitativt nye leksikografiske produkter. At skrive MDA forudsætter således et nationalt lingvistisk leksikografisk miljø og produktion, som Danmark ikke kan udvise i samme grad. Det tredje punkt, der skal fremhæves, er Lieberts detaljerede manualbeskrivelser og hans to bud på leksikografiske produkter: 1. En produktionsorienteret onomasiologisk ad hoc-metaforordbog på basis af en leksikalsk database. 2. Et receptorsorienteret kultur- og bevidsthedshistorisk redskab, der overskrider den traditionelle skelnen mellem *ord* (ordbog) og *sag* (leksikon).

## Referencer:

- Andersen, Harry (1945): *Dansk Begrebsordbog*. København.
- Ballmer, Thomas & Waltraud Brennenstuhl (1986) *Deutsche Verben: Eine sprachanalytische Untersuchung des Deutschen Verbwortschatzes*. Tübingen.
- Dornseiff, Franz (1954): *Bezeichnungswandel unseres Wortschatzes: Ein Blick in das Seeleneben der Sprechenden*. Lahr in Baden.
- Dornseiff, Franz (1970; 1. udg. 1933): *Deutscher Wortschatz*. Berlin.

- Fillmore, Charles J. (1982): 'Frame Semantics', I: The Linguistic Society of Korea (red.) *Linguistics in the Morning Calm*. Seoul: Hanshin: 111-137.
- Fillmore, Charles J. (1985): 'Frame Semantics and the Semantics of Understanding', *Quaderni di Semantica* VI, 2: 222-54.
- Hejl, Peter M. (1987): 'Konstruktion der sozialen Konstruktion. Grundlinien einer konstruktivistischen Sozialtheorie', I: Siegfried J. Schmidt (red.) *Der Diskurs des Radikalen Konstruktivismus*. Frankfurt.
- Johnson, A. (1966; 1. udg. 1958): *Common English Sayings: A Collection of Metaphors in Everyday Use*. London: Longmans.
- Johnson, Mark (1987) *The Body in the Mind: The Bodily Basis for Meaning, Imagination, and Reason*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Kühn, P. (1985): 'Gegenwartsbezogene Synonymenwörterbücher des Deutschen: Konzept und Aufbau', *Lexikographica* 1: 51-82.
- Lakoff, George (1977): 'Linguistic Gestalts', *Papers from the Thirteenth Regional Meeting*: 236-287.
- Lakoff, George (1987): *Women, Fire, and Dangerous Things: What Categories Reveal about the Mind*. Chicago & London: The University of Chicago Press.
- Lakoff, George & Mark Johnson (1980): *Metaphors We Live By*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Lyons, John (1977): *Semantics, Volume 2*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Müller, Walter (1961): *Französische Idiomatik*. Heidelberg.
- Püschel, U. (1986): 'Vom Nutzen synonymisch und sachlich gegliederter Wörterbücher des Deutschen. Überlegungen zu ausgewählten historischen Beispielen', *Lexikographica* 2: 223-243.
- Schemann, Hans (1989): *Synonymwörterbuch der deutschen Redensarten: Unter Mitarbeit von Renate Berkenhauer*. Straelen: Straelener Manuskripte Verlags-GmbH.
- Thomas, William Isaac & Dorothy Swaine Thomas (1970; 1. udg. 1928): *The Child in America*. New York.
- Urdang, Laurence & Nancy LaRoche (1980): *Picturesque Expressions: A Thematic Dictionary*. Detroit.

Carsten Hansen

**Gert Rickheit & Hans Strohner: Grundlagen der kognitiven Sprachverarbeitung. Tübingen / Basel: Francke, 1993**

Die zur Rezension vorliegende Arbeit ist eine Einführung in die Untersuchung der kognitiven Sprachverarbeitung. Die Verfasser verstehen darunter die "situiertere und kommunikative Produktion und Rezeption sprachlicher Texte durch

kognitive Systeme" (23). Die Sprach- oder Textverarbeitung wird mit dem Kriterium von der Textbearbeitung unterschieden, daß bei der *Verarbeitung* eine funktionale Verbindung des Textes mit der entsprechenden sprachlichen Handlung geknüpft wird, wodurch der Text *verstanden* wird, wogegen bei der *Bearbeitung* lediglich der physische Aspekt, wie z.B. bei automatischer Rechtschreibkontrolle im Textprozessor, behandelt wird. Die kognitive Sprachverarbeitung wird als Teil der interdisziplinären *Kognitiven Wissenschaft* gesehen, die "nicht nur einige Teilprozesse, sondern den menschlichen Geist in seiner realen Komplexität zu untersuchen" versucht (5). Die Rahmenwissenschaft ist damit notwendigerweise (wie auch von den Autoren immer wieder betont) interdisziplinär. Nur durch eine Zusammenarbeit ist eine solche Aufgabe wie die hier angeführte lösbar.

Es handelt sich um eine Einführung in das Fachgebiet, und als solche muß das Buch alle wesentlichen Aspekte der Erforschung seines Gegenstandes abdecken. Dies wird durch fünf Hauptabschnitte erreicht: Eine Einführung in die grundlegenden Konzepte der kognitiven Sprachverarbeitung (6-24), eine Beschreibung allgemeiner und spezifischer Modelle (30-90), eine Darstellung unterschiedlicher empirischer Methoden (96-135), eine Vorstellung unterschiedlicher Ergebnisse auf allen Ebenen der kognitiven Sprachbeschreibung (sensorische, syntaktische, semantische und pragmatische, 139-253) und einen Ausblick auf die weitere Entwicklung der kognitiven Wissenschaft. Die Beschreibung der Modelle und Ergebnisse ist weiter aufgeteilt danach, ob es sich um Sprachproduktion oder Sprachrezeption handelt. Der Arbeit ist als Einführung hoch anzurechnen, daß in den einzelnen Kapiteln zu Modellen, Methoden und Ergebnissen nicht nur die neuesten, sondern auch ältere, z.T. überholte Positionen beschrieben und diskutiert werden. Dadurch wird die Entwicklung dieser Disziplin für den kognitionswissenschaftlich nicht versierten Leser durchschaubar.

Eine Einschätzung der in diesem Buch dargestellten Ansätze soll hier nicht stattfinden, weil ein solches Unterfangen in Anbetracht der Fülle dargestellter Ansätze kaum innerhalb des beschränkten Rahmens dieser Rezension möglich ist. Aus den Darstellungen sind aber einige Präferenzen der Autoren ersichtlich, die für die Einschätzung des Buches von Bedeutung sind.

Erstens durchzieht allen Darstellungen in diesem Buch die Präferenz der Autoren für **eine modulare Modellierung** der kognitiven Prozeßsystemen vor einer Modellierung durch autonome Teilsysteme. Dies entspricht dem Anspruch der Autoren, die kognitive Sprachverarbeitung als Teil der so gewollten holistischen Kognitiven Wissenschaft zu sehen. Hier stellt die Modularität von Einzelsystemen, die aufeinander abgestimmt sind, den geeignetsten Ansatz dar.

Zweitens ziehen die Autoren solche Untersuchungsmethoden vor, die **kognitive Prozesse während der Prozessierung abbilden**. Die Alternative (Untersuchungsmethoden, die z.B. durch Gedächtnisfragen ermitteln, welche mentalen Modellen durch die kognitiven Prozesse geschaffen worden sind) wird, meines Erachtens zu Recht, vorwiegend aus dem Grunde abgelehnt, daß dadurch eigentlich nichts über das Interessierende (den Prozeß), sondern lediglich über sein Abbild ausgesagt wird. Die vorgezogene Methode ist die Zeitmessung von der Verweilzeit der Augen beim Lesen einzelner Wörter. Auch dies ist natürlich nur ein Abbild der Kognition, aber das Abbild ist näher am Prozeß, als dies bei den Gedächtnisfragen der Fall ist. Will man statt des Prozesses die Struktur des Gedächtnisses untersuchen, sind Gedächtnisfragen dagegen ohne weiteres verwendbar.

Drittens wird bei Rickheit und Strohner den Modulen eine **dominierende Rolle** zugewiesen, die sich mit **der semantischen Produktion und Rezeption** befassen. Diese dominierende Position erhalten die Semantikmodule deshalb, weil für die Verfasser die Situierung der Kognition (d.h., seine Einbettung in einer Kommunikationssituation) und ihre daraus folgende kommunikative Funktionalität wichtig ist. Und die kommunikative Funktionalität bezieht sich auf die Bedeutung eines Textes in seiner Situation. Besonders den syntaxbezogenen Modulen wird hier eine bestimmende Bedeutung abgesprochen, was nicht in vollem Umfang berechtigt erscheint. Obwohl die Situierung der Kognition zweifellos ein richtiger Ansatz ist, muß man die Modularisierung weiter ernst nehmen und keine völlige Semantisierung durchführen. Die Bewertungen der referierten Ergebnisse aus Untersuchungen von syntaxbezogenen Modulen, die in der vorliegenden Arbeit vorkommen und die die Schwächung der Bedeutung solcher Module unterstützen sollen, sind in diesem Zusammenhang nicht besonders überzeugend.

Zusammenfassend kann gesagt werden, daß das Buch als Einführung äußerst geeignet ist. Zwei Aspekte spielen hier eine große Rolle:

- 1) Die Arbeit hat eine sehr breite Literaturbasis und integriert diese über viele Hinweise in den Text.
- 2) Das Hauptaugenmerk der Arbeit liegt auf den innerhalb dieses Wissenschaftszweiges erzielten Ergebnissen. Der Unversierte bekommt damit einen guten Einblick in den Stand der Forschung.

Das Buch ist als Einführung ohne Einschränkungen zu empfehlen.

*Jan Engberg*

***TERMDOK - Fachlexikographische Maßstäbe für elektronische Wörterbücher? Termdok-CD (TERMDOK 1992), hrsg. v. Tekniska Nomenklaturcentralen, Solna, Schweden, März 1992 unter Mitarbeit von EURODICAUTOM, TERMIUM, TNC, Svensk standard, RTT, TEPA-Suomi/Finland, KRINGLA-Island, DANTERM-Denmark.***

Die Differenzierung der Fachwörter "Terminologie", "Fachlexikographie" und "Terminographie" regt die Fachwelt immer wieder zu neuen Diskussionen an (z.B. Christiansen 1994, Bergenholtz/Tarp 1995). Egal dieser Differenzierungsschwierigkeiten sind auf dem Wörterbuchmarkt (und hier seien auch Terminologielisten und Glossare eingeschlossen) immer mehr Produkte unter den verschiedensten Bezeichnungen, die sich sowohl an die Terminologielehre als auch an die Fachlexikographie anlehnen, elektronisch erhältlich. Im Gegensatz zu der althergebrachten Arbeitsweise des Fachlexikographen können jetzt metalexikographisch weniger bewanderte Herausgeber verhältnismäßig schnell mit edv-technischen Hilfsmitteln "Wörterbücher" produzieren und in größerem Umfang auf dem Markt werfen. Ein mancher Übersetzer freut sich über die reiche Auswahl an Titeln und vermeintlichen Hilfsmitteln für eine schnellere und textgerechtere Übersetzung.

Das von u.a. der schwedischen Terminologiezentrale "Den Tekniske Nomenklaturcentralen" vertriebene CD-Rom-Wörterbuch "TERMDOK" (Termdok 1992) erhebt den Anspruch "500.000 technische Terme" vor allem "der technische Terminologie sowie aus den Bereichen Wirtschaft, Handel, Jura, Umweltschutz, Transport, Landwirtschaft und Fischerei" zu vermitteln. Diese Informationen sollen laut Aussagen des Hersteller (Schwedisches Originalhandbuch) in "mehreren Sprachen (Anm. d. Verf.: einschl. Deutsch) zugänglich sein". Welche Enttäuschung stellt sich jedoch ein, wenn man als Benutzer nach dem Kauf eines (umgerechnet) ca. 1.000 DM teuren Wörterbuchs als CD-Rom feststellen muß, daß der Inhalt und vor allem dessen sprachliche, fachlexikographische oder terminologische sowie edv-technische Präsentation und Verarbeitung den Kaufpreises kaum rechtfertigen kann.

Tatsächlich bietet das Suchprogramm der CD die Sprachen Schwedisch Norwegisch, Dänisch, Finnisch, Isländisch, Englisch, Deutsch, Französisch, Spanisch, Italienisch, Niederländisch, Portugiesisch und gar Russisch dem Benutzer zur Auswahl an. Entscheidend ist jedoch, daß bei weitem nicht jedes Lemma eine Übersetzung in alle beteiligten Sprachen erfährt. Auch der Gebrauch einer grundlegenden Lemmaliste in einer "Basisssprache" zur Vereinheitlichung und übersichtlicheren Darstellung der Daten ist nicht gewährleistet. Als Praxis der Autoren ist daher lediglich die Verknüpfung von Lem-

mabeständen unterschiedlicher Sprachen zu nennen, die scheinbar in der Annahme einer vollständigen Äquivalenz der Lemma verschiedener Sprachen in den beteiligten Sachgebieten über alle Sprachen hinweg verknüpft wurden. In kulturungebundenen Fachbereichen mag dieser Ansatz teilweise vertretbar sein (Bergenholtz/Tarp 1995, 60ff), in kulturabhängigen Fachbereichen wie z.B. Jura und Betriebswirtschaftslehre ist jedoch keinesfalls ohne minutiöse Überprüfung eine direkte Beziehung von Lemma und Äquivalent gewährleistet (Rossenbeck 1995). Die auf dieser Grundlage in TERMDOK genannten Äquivalentbeziehungen dürfen daher mit Recht in Frage gestellt werden. Leider erfährt dies der unvoreingenommene und theoretisch weniger vorbelastete Benutzer nicht.

Tatsächlich werden dem Benutzer nur sehr wenige fachlexikographisch entscheidende Informationen zugänglich gemacht. Das einseitige Vorwort des Handbuches zur CD-ROM liefert nur unbedeutende redaktionelle Daten und die folgende Gebrauchsanweisung nennt im wesentlichen nur edv-technische Aspekte eines Suchvorgangs.

Umtexe oder andere Träger fachlich und fachlexikographisch entscheidender Informationen sind in dieser CD-Ausgabe kaum zu finden. Der Benutzer wird statt dessen direkt mit der Makrostruktur konfrontiert und dieses Wörterbuch bleibt daher dem Benutzer solch basale Informationen wie z.B. eine Auflistung der beteiligten Fachgebiete, deren Bedeutung und Zusammenhang schuldig.

Vor allem die fachlichen Informationen z.B. einer fachsystematischen Einleitung oder zumindest einer Fachsystematik zur Eingliederung der Sachgebietbezeichnungen kann aus zwei Gründen in diesem Wörterbuch nicht durchgeführt werden. Zum einen verfügen nicht alle Lemmata über Sachgebietsinformationen, d.h. dem Benutzer wird ein recht uneinheitlicher, unsortierter Lemmabestand präsentiert. Zum anderen setzt die Erstellung einer Fachsystematik die Definition eines Fachbereiches und dessen mehr oder weniger vollständige Erfassung in der Lemmaliste voraus. Weder die Definition des Fachbereiches noch Angaben zur Breite, mit der ein Fachbereich bei der Lemmatisierung abgedeckt wurde, werden in TERMDOK thematisiert. - Der Benutzer befindet sich im fachsystematisch freien Fall durch 500.000 Lemmata.

Wie sich bei genauerer Untersuchung zeigt, wurden die undifferenzierten Fachgebietsnennungen der Autoren auf der Zusammenstellung der Termbankneiger erstellt. Nicht weniger als 10 Termbanken haben zur Erstellung dieser CD-Rom beigetragen und damit die vertretenen Fachgebiete beeinflusst. Der Aufbau dieser Termbanken und sogar der Aufbau innerhalb dieser Termbanken ist jedoch so unterschiedlich und z.T. uneinheitlich, daß die Fachgebietsnennung im Handbuch zur CD-ROM wohl als der kleinste gemeinsame



Nenner eines Lemmabestandes verschiedenster Autoren mit den unterschiedlichsten Intentionen zu sehen ist.

Eine Exemplifizierung des Problems fehlender fachsystematischer Informationen und einer fehlenden fachsystematischen Strukturierung des Datenbestandes ist recht einfach. Ein Zugriff auf das Wort "SAMPLER" brachte eine Trefferliste von 94 Einträgen ohne weitere Kommentare. Der Benutzer kann daraufhin alle 94 Einträge anwählen um dann scheinbar weisheitsvoll spezialisiertes Wissen neben mehrfach genannter und trotzdem unterschiedlicher Grundinformation zu erhalten. Diese 94 Einträge machen eine Nutzung uninteressant. Eine Koordinierung dieser Einträge, eine Zusammenfassung oder zumindest eine Verweisstruktur sind hier wohl als Mindestanforderung zu nennen. Die Einordnung von "SAMPLER" in eine Fachsystematik bleibt die Aufgabe des frustrierten Benutzers, der nach 94 Einträgen wertvolle Arbeitszeit verloren hat und als Schlußpunkt Detailwissen nicht von grundlegendem Fachwissen trennen kann. Als weitere Beispiele einer Fülle von unzusammenhängenden Einträgen zu einem Lemma ohne eine sinngebende Einordnung in eine Fachsystematik und ohne Führung des Benutzers durch die immense Anzahl der Einträge sind leicht zu finden: "Compiler" (150 Einträge), "Welle" (152 Einträge) "Pumpe" (257 Einträge), "Tool" (1.354 Einträge), usw.

Die erheblichen Nutzungsmängel und fachlichen Unstimmigkeiten, die sich aus dem Fehlen einer Fachsystematik ergeben, sind jedoch nicht nur bei scheinbar unüberschaubaren "Trefferlisten" von Bedeutung. Die Suche nach den Äquivalenten zu dem dänischen Lemma "kraftoverføring" brachte acht Einträge, die verhältnismäßig leicht zu überschauen sind. Da jedoch der Bezug zur Fachsystematik fehlt, ist nicht ersichtlich, ob das vom Benutzer gesuchte Lexem in der Lemma-/Äquivalentliste enthalten ist. Genaueres Lesen legt die Vermutung nahe, daß der hier gesuchte landwirtschaftliche Bereich (Kraftübertragung von einem Traktor zu einer angekoppelten Maschine) nicht vertreten ist. Dieser Schluß setzt jedoch bei dem Benutzer ein Fachwissen aller der genannten und des nicht genannten, gesuchten Fachgebiets voraus, da er auf komparativem Weg und durch ein Ausschlußverfahren das von ihm gesuchte Äquivalent aus den angebotenen Äquivalenten zu dem angezeigten Lemma erschließen muß.

Als weiteren eklatanten Mangel der "Trefferliste", wie die Liste der gefundenen Einträge zu einem gesuchten Wort bezeichnet wird, ist die fehlende Äquivalentnennung zu sehen. Auch wenn der Benutzer seine Trefferliste selbst konfigurieren kann, ist doch die Nennung, welcher Eintrag eine Übersetzung in welche Sprache bietet, recht relevant. Der Benutzer müßte sich auch hier durch alle 94 Einträge ("Sampler") arbeiten, um eine endgültige Information aller möglichen Übersetzungen zu erhalten.

Wohl als Volltextindexierung wurde von den Autoren eine Lemmaliste erstellt, die alle Einträge in glattalphabetischer Reihenfolge aufführt, egal der beteiligten Sprache. Ein recht eigenwilliger Ansatz, der statt einer theoretischen Begründung wohl eher durch eine technische Notwendigkeit bei der Erstellung einer Indexdatei begründet ist. Der Index zeigt - und das mag seine einzige Berechtigung im Userinterface, der neuzeitlichen Ausgabe der Makrostruktur eines elektronischen Wörterbuchs, sein - die Stellung eines gesuchten Lemmas in der Gesamtlemmaliste an. Sprachlich benachbarte Lemmata und Komposita können somit schneller lokalisiert werden.

Die Ausführung der dem Benutzer frei präsentierten Indexdatei läßt im Sinne einer Lemmaliste vermuten, die angezeigten Wörter seien lemmatisiert, d.h. mit gewissen Informationsmerkmalen versehen in einer Liste aufgeführt. Statt dessen zeigt die Indexdatei offenbar alle in der Termbank vorkommenden Wörter an. Tatsächlich kann damit ein Wort aus der Indexdatei lediglich ein Bestandteil einer Definition oder eines Beispiels sein. Weitergehende Informationen, wie sie sich der Benutzer zu einem Lemma wünschen würde, bleibt auch hier die CD-ROM schuldig. Hier zeigt sich erneut, daß TERMDOK kein metalexikographisch fundiertes Produkt, sondern eine Ansammlung von privaten und öffentlichen Wortlisten verschiedenster Qualität ist. Eine einfache Lemmaliste nach Sprachen sortiert und möglicherweise mit Äquivalenten versehen, würde hier bessere Dienste leisten als die Indexierung des Gesamtwortbestandes der CD-ROM.- Nur als unbedeutende Kleinigkeit mutet da die Beschränkung der Buchstabenzahl bei der optischen Darstellung im "Indexfenster" an. Ein Wort mit einer Buchstabenzahl über einem bestimmten Wert wird nur bis zum Erreichen dieses Wertes angezeigt. Die verbleibenden Buchstaben bleiben der Phantasie des Benutzers überlassen.

Die von den Anwendern als "Definitionen" bezeichneten Bedeutungserläuterungen zu dem Lemmata weisen - wenn überhaupt vorhanden - neben der Inkongruenz zwischen den verschiedenen beteiligten Sprachen auch deutliche Mängeln in ihrem Aufbau und dem Informationsgehalt auf. Die in acht verschiedenen Lemmavarianten zu dem Lexem "RAUCHGAS" angebotenen Definitionen können hier zur Veranschaulichung genannt werden: 1. "Gasformig restprodukt vid förbränning, vanligen innehållandestoft och vätskedroppar"; 2. "Gas från förbränning av fast eller flytanden bränsle"; 3. "Avgas som inehåller stoft och vätskedroppar"; 4. "Rök och annan gas utvecklad vid brand, vanligen delvis oförbränd"; 5. (i uppvärmningssammenhang) gas från förbränning av fast eller flytandede bränsle". Die Reihe ließe sich beliebig fortführen. Dem Benutzer bleibt auch hier die metalexikographisch und fachsystematisch wohl kaum zu vertretende Wahl der Qual nicht erspart.

Die Wichtigkeit von sachlichen Informationen zu den Lemmata in Fachwörterbüchern ist wohl kaum zu leugnen. Auch wenn die Beschreibung des

genauen Aufbaus dieser Informationsträger kontroversiell ist und noch nicht zu einem befriedigenden Ergebnis geführt hat, ist doch nicht zu leugnen, daß in beinahe allen denkbaren Benutzersituationen der sachliche Informationsgehalt im Lemmabereich für den adäquaten Gebrauch von Lemma und Äquivalenten von entscheidender Bedeutung ist (Geeb 1996). Der Ansatz von TERMDOK kann in diesem Bereich nicht herausgefiltert werden. Zu verschiedenen sind die "Definitionen" als Träger dieses Informationstyps in dieser Termbank. Die Nennung von Hyperonymen und Hyponymen oder die Mischung von Beispielen und Erklärungen sind nur einige Merkmale der uneinheitlichen Bedeutungsbeschreibungen.

Auch verschlüsselte Quellenangaben ohne weitere Erklärung, Beispielenennungen ohne kontextuelle Zuordnung oder auch das Fehlen einer für ein derart polylinguales System dringend erforderlichen Metasprache in Mikro- und Makrostruktur könnten hier mit gleicher Härte kritisiert werden. TERMDOK erscheint dem Benutzer als bunt zusammengewürfelte Mischung von Wörtern mit den unterschiedlichsten hier ansetzenden Informationstypen ohne eine grundlegende Struktur. Damit trifft ebenfalls die Bezeichnung "Termbank" nicht auf dieses Werk zu, denn auch ein strikt onomasiologischer Ansatz ist in dieser Wortsammlung nicht erkennbar. - Dieses Produkt wird wie ein Wörterbuch genutzt und muß sich daher eine Beurteilung nach den Maßstäben der bekannten fachlexikographischen Theorien gefallen lassen. Diese Theorien wenden sich zunehmend dem Benutzer als Zentrum der fachlexikographischen Diskussion zu, und mit diesem Ausgangspunkt kann man getrost zum Verzicht auf die genannten Ausgabe von TERMDOK raten. - Und doch - wie so oft - verbleibt TERMDOK im Regal der Fachautors und Übersetzers, denn im alltäglichen Zeitdruck nimmt man lieber ein schlechtes Hilfsmittel zur Hand, als gänzlich ohne Hilfe zu sein. Um so intensiver sollte die Kritik an solchen elektronischen Wörterbüchern sein, die bis auf die rein technischen Möglichkeiten beinahe unbeschränkter Informationsfülle und Informationstypen vor allem in den Benutzungssituationen und den Funktionen eines Fachwörterbuchs (Tarp 1994) sowie in den Anforderungen an die Schlüssigkeit der Mikro- und Makrostruktur keinen Unterschied zu dem gedruckten Fachwörterbuch machen (Weber 1990, Wiegand 1989a, Wiegand 1989b).

## Literatur

- Bergenholtz, Henning/Tarp, Sven. (ed.) (1995): *Manual of Specialised Lexicography Preparation of LSP dictionaries - problems and suggested solutions*. Amsterdam: Benjamins.
- Christiansen, Lisbeth Moidal, et. al. (1994): Das Translationswörterbuch für Fachsprachen: Ein integriertes Konzept. In: Burkhard Schaefer/Henning Bergenholtz (Hrsg.): *Fachlexikographie*. Tübingen: Narr, 269-285.

- Geeb, Franziskus (1996): Semantische und enzyklopädische Informationen in zweisprachigen Fachwörterbüchern. In: Arne Zettersten/Jens Erik Mogensen/Viggo Hjørnager Pedersen (Hrsg.): *Symposium on Lexicography VIII. Proceedings of the Eighth International Symposium on Lexicography May 2 - 5, 1996 at the University of Copenhagen*, (im Druck).
- Rossenbeck, Klaus (1994): Enzyklopädische Informationen im zweisprachigen Fachwörterbuch. In: Burkhard Schaefer/Henning Bergenholtz (Hrsg.): *Fachlexikographie*. Tübingen: Narr, 133-160.
- Tarp, Sven (1994): Funktionen in Fachwörterbüchern. In: Burkhard Schaefer/Henning Bergenholtz (Hrsg.): *Fachlexikographie*. Tübingen: Narr, 229-246.
- Weber, Nico (1990): Maschinelle Lexikographie und Wortbildungsstrukturen. Tübingen: Niemeyer.
- Wiegand, Herbert Ernst (1989a): Formen von Mikrostrukturen im allgemeinen einsprachigen Wörterbuch. In: Hugo Steger/Herbert Ernst Wiegand (Hrsg.): *Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft*, Bd. 5.1, 462-500.
- Wiegand, Herbert Ernst (1989b): Aspekte der Makrostruktur im allgemeinen einsprachigen Wörterbuch. In: Hugo Steger/Herbert Ernst Wiegand (Hrsg.): *Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft*, Bd. 5.1, 371-408.

*Franziskus Geeb*

## ***Hollandsk-Dansk Dansk-Hollandsk Ordbog. København: Paludan, 1997***

### **Gammel vin på ny flaske.**

I begyndelsen af 1997 gjorde forlaget Paludan fremstød for en helt ny bidirektional ordbog til sprogparrret dansk-hollandsk. Denne meddelelse gav os på samme tid en positiv og en negativ overraskelse.

Den gode nyhed består i det faktum, at en sådan ordbog er kommet. Den vil- le dække et væsentligt behov på ordbogsmarkedet. Der findes for tiden ingen dansk-hollandske ordbøger udgivet af danske forlag, tidligere meget små ordbøger er forlængst udsolgt. Der findes ganske vist et par ordbøger udgivet i Holland, men de er af beskedent omfang og af en ringe leksikografisk kvalitet. Den dårlige nyhed er af mere personlig art, fordi meddelelsen kunne medføre, at vores planer om at udarbejde en dansk-hollandsk ordbog sandsynligvis måtte skrinlægges (DANSK-NEDERLANDSK ORDBOG). Vi købte bogen (pris 295 kr.), og her er så vores kommentar.

Ordbogen er som sagt bidirektional. Ifølge omslaget, som smykkes af det hollandske flag, er rækkefølgen hollandsk-dansk og derefter dansk-hollandsk. At ordbogen ikke hedder nederlandsk-dansk, men hollandsk-dansk osv. er for-

ståeligt, da man på dansk normalt siger hollandsk og ikke nederlandsk om det sprog, der tales i Holland og det nordvestlige Belgien. Men at bogen kun er forsynet med det hollandske flag, er dog noget forstyrrende. Faktisk er der ligeså mange indbyggere i Belgien, som taler "hollandsk", som der er indbyggere i Danmark. På titelsiden er sprogparrrets rækkefølge dog omvendt i forhold til omslaget, og det er også tilfældet ved de to lemmalister, dvs. først dansk-hollandsk og så hollandsk-dansk.

Ordbogen har en meget enkelt rammestruktur, ud over titelside og et forord består den af en dansk-hollandsk lemmaliste på 179 sider og en hollandsk-dansk på 191 sider. Der er ingen brugervejledning, ingen ordbogsgrammatik eller andre former for omtekster. Men der er heller ingen navngivne forfattere til ordbogen. Også forordet, som er dateret "i oktober 1996", er uden navngivet forfatter, men bag "Udgiverens forord" står vel forlæggeren. Man skulle dog tro, at første afsnit af forordet var skrevet længe før 1996:

Med Danmarks medlemskab af Den europæiske Union er Holland blevet én af Danmarks store samhandelspartnere i Europa, og det er derfor også meget naturligt, at der foreligger en ordbog mellem de to sprog.

Hvis man her udskiftede "Den europæiske Union" med "EF" og tilbagedaterede forordet til oktober 1972, ville resten af indholdet ganske vist være lidt misvisende, dels fordi det ikke drejer sig om en handelsordbog og dels fordi Holland også før 1972 var en af Danmarks store handelspartnere, men i 1996 er udtalelsen nu endnu mere besynderlig. Hvis Paludans ordbog bare delvis skulle kunne bruges som hjælpemiddel ved tekstproblemer i handelskommunikation, måtte det være en meget omfattende ordbog. Men det er den ikke, hvilket resten af forordet fortæller:

Denne ordbog indeholder ca. 12.000 opslagsord på hvert af sprogene med betydninger og oversættelser til hhv. dansk og hollandsk.

Det oplyses i øvrigt ikke, hvad der menes med 'betydning' i en ordbog, der som næsten eneste angivelsestype anfører ækvivalenter.

Man får af forordet det indtryk, at vi nu med Paludans ordbog (endelig) får en ordbog til sprogparrtet dansk-hollandsk, den første overhovedet. Og det er så langt fra tilfældet. Den første dansk-nederlandsk ordbog udkom faktisk allerede i 1826 (HOLLANDSK LEXICON). Og siden er der kommet en del flere, som til dels er kommet i mange oplag. I den nyeste bibliografi over ordbøger med nederlandsk (Claes/Bakema 1995) anføres ni forskellige, hvoraf en af dem er kommet i elleve udgaver, første gang i 1914 (MINIATUR DANSK HOLLANDSK ORDBOG), fra 1984 med en ny titel, hertil et genoptryk i 1987 (DEENS WOORDENBOEK).

Paludans ordbog er heller ikke, som man alternativt kunne tro ud fra forordet, en ny ordbog. Det drejer sig ikke om en ny ordbog, men om et genoptryk. Paludans "nye" ordbog er et let forkortet genoptryk af den sidste af de nævnte hollandske ordbøger (DEENS WOORDENBOEK), hvad der efter lidt gætterier kan udledes af forlagsoplysningen "Originaludgave: Van Goor Zonen 1984". Der er dog en forskel mellem originaludgaven og kopien, idet den hollandske version ud over en indholdsfortegnelse også har en dansk ordbogsgrammatik på nederlandsk og en nederlandsk ordbogsgrammatik på dansk. Det er en skam, at den danske forlægger ganske enkelt har udeladt disse nyttige omtekster.

Hvis disse omtekster ikke var blevet udeladt, havde det heller ikke været nødvendigt at foretage en ny paginering og en nyskrivning af den levende kolumne, hvorved der i modsætning til originalen har indsneget sig en del forstyrrende fejl, fx side 82-83, hvor venstre spalte har overskriften **indstilling** hhv. **intersseret**. Derimod er der bibeholdt en besynderlig layoutløsning ved orddeling. Når en linie kun mangler en enkelt orddel eller grammatisk angivelse, er denne ikke anbragt i begyndelsen af næste linie, men som regel i slutningen af den foregående, afgrænset af en kantet parentes:

**forbeholde** voorbehouden, re-  
serveren [maken  
**forberede** voorbereiden, klaar-  
**forberedelse** c -r voorbereiding  
**forbi** voorbij, over, uit

Artikelstrukturen er, som det fremgår af disse artikler, meget enkel. Der er kun ganske få grammatiske angivelser, næsten ingen kollokationsangivelser. Derimod er der ofte flere ækvivalentangivelser, hvad der ikke er en fordel, fordi læseren ikke får at vide, hvori forskellen mellem dem består, når de ikke er synonyme:

**eindelijk** endelig, sluttelig

Som oversættelse af det hollandske lemma i betydningen 'til syvende og sidst' er ækvivalenten *endelig* træffende, hvorimod *sluttelig* ikke er et gængs ord på nudansk og ikke altid kan bruges som ækvivalent for lemmaet.

**eindeloos** uendelig, endeløs

Her er *uendelig* rigtig, hvorimod *endeløs* er misvisende.

**eisen** fordre, begære, forlange, kræve

Disse ækvivalenter er ikke synonyme og desuden er *kræve* den ækvivalent, der burde stå først, hvis ikke helt alene.

Der er desuden ikke så få direkte ækvivalentfejl: Dansk *pladsbillet* er ikke det samme som nederlandsk *plaatskaartje*, den rigtige ækvivalent ville være

*gereserveerde plaats* eller evt. *plaatsreservering*. Dansk *Mester Jakel* (under lemmaet *Jakel*) svarer ikke til nederlandsk *hansworst*, det drejer sig om duketeaterfiguren *Jan Klaassen*.

Nu har vi ikke ledt med lys og lygte efter ordbogens få fejl. Faktisk slog vi i første omgang helt tilfældigt op nogle få steder og har gengivet dette udpluk, som vi efter nærmere gennemlæsning anser for at være typisk for ordbogen. Det sidste eksempel, som skal fremdrages, viser, at ordbogen er 14. generation af en ordbogsfamilie:

**pap** *n* bordpapier *o*, karton *o*

I Holland og i det nederlandsktalende Belgien er der ikke mange, der ved hvad *bordpapier* er for noget. Det er et udtryk fra sidste århundrede. Og her har vi forklaringen på flere mærkværdigheder. Hvis vi nemlig slår op i førsteudgaven fra 1914 finder vi ikke den nutidige og rigtige ækvivalent *karton*, men kun *bordpapier*. Vi har her et for denne ordbog ikke utypisk tilfælde af genbrug, hvor efterfølgende udgaver ganske vist har tilføjet en manglende oplysning, men har glemt at borttage en utidssvarende.

Det har altså vist sig, at vores bange anelser mht. berettigelsen af vores planlagte ordbogsprojekt var ganske ubegrundede. Den gode nyhed var ikke så god endda. Ordbogens praktiske anvendelsesmuligheder må siges at være begrænsede. Den giver ikke de nødvendige oplysninger til brug ved reception, produktion og oversættelser og er desuden behæftet med en lang række unøjagtigheder og fejl.

Trods alle mangler må vi stå ved, at den lille dansk-nederlandsk/nederlandsk-danske ordbog dækker et væsentligt behov, indtil nye og bedre foreligger. Det drejer sig ganske vist om gammel og let forurennet vin på en ny flaske, men alligevel. Vi vil dog for det første ikke undlade at tilføje, at originalen med sine to ordbogsgrammatikker er lidt mere omfattende end den danske kopi. Vi må altså affinde os med, at noget af originalen blev spildt ved siden af. For det andet – og det er vores væsentligste indvending mod genudgivelsen – kan originalen stadig købes, og det for en pris, som ligger 235 kr. under den danske udgave, nemlig 60 danske kroner. Den nye flaske indeholder således ikke bare fortyndet og forurennet vin, den er også blevet fordyret i en ganske enestående grad.

## Litteratur

Claes, Frans/Bakema, Peter: *A Bibliography of Dutch Dictionaries*. Tübingen: Niemeyer 1995.

Butter, Simon: *Det særnorske i Nicolai Henrich Jægers Hollandsk Lexicon for Norske og Danske*. Kandidaatsscriptie. Amsterdam 1983.

DANSK-NEDERLANDSK ORDBOG = Henning Bergenholtz/Annelies van Hees/Hanne Janssen/Gitte Möller/Harry Perridon/Andrea Voigt: *Dansk Nederlansk Ordbog*. (under forberedelse)

DEENS WOORDENBOEK = *Van Goor's Minipockets Ordbog dansk-nederlansk nederlansk-dansk med en kortfattet oversigt over den nederlandske grammatik/Van Goor's Minipockets Woordenboek Deens-Nederlands Nederlands-Deens met een beknopt overzicht van de Deense grammatica*. trettende oplag/dertiende druk. Amsterdam/Brussel: Elsevier 1987.

HOLLANDSK LEXICON = Nicolai Henrich Jæger: *Hollandsk Lexicon for Norske og Danske, hvori Professor Matthijs Siegensbeek's Nye Retskrivnings-Ordbog er lagt til Grund. Første Deel. Hollandsk-Norsk eller Dansk*. Christiania 1826.

MINIATUR DANSK HOLLANDSK ORDBOG = W.A.A.van Binsbergen: *Miniatur Dansk-Hollandsk Ordbog. Dansk (Norsk)-Hollandsk og Hollandsk-Dansk (Norsk)/Van Goor's Miniatur Deensch (Noorsch) Woordenboek. Deensch (Noorsch)-Nederlandsch en Nederlandsch-Deensch (Noorsch)*. København/Gouda: E.Jespersens Forlag/G.B. van Goor Zonen [1914].

*Henning Bergenholtz  
Annelies van Hees*